https://doi.org/10.54809/jkss.viSpecial.111

Copyright © Open access article with CC BY-NC-ND 4.0

نەخشی قۆناغی ئەنفالی یەك
لە رۆژنامە و بەڵگەنامە فەرمییەکانی حکومەتی عێراق دا

د. فەرهاد عەبدولعەزیز

پسپۆڕ لە مێژووی نوێ و هاوچەرخ

Farhadaziz84@yahoo.com

پوختە:

بابەتی ئەنفال بەشێوەیەکی گشتیی، بابەتێکی گرنگ و چارەنوسسازە و پێویستیی بە چەندان دەستگا و دامەزراوەی فەرمیی و زانستیی و ئەکادیمیایی هەیە کاری لەسەر بکات و لایەنە جیاوازەکانی تاوتوێ بکات. ئەمەش، بە ئامانجی ناساندنی پرۆسەکە بە تاوانی جینۆساید و دەرخستنی ستەملێکراویی میللەتی کورد هەتا ئەو ئاستەی کە رای گشتیی نێودەوڵەتیی دەخرێنەسەر ئەو باوەڕ و رێچکەیەی هاوشێوەی گەلی جوولەکە بەرگریی لە ستەمدیدەیی گەلی کوردیش بکەن و، تەواوی مافە نەتەوەییەکانی بۆ بسەلمێنن و بەرگریی لێبکەن. هەر ئەم گرنگییەش کە ناوەڕۆکی ئەم توێژینەوەیە بۆ قسەکردن لەسەر ئەنفال تەرخانبکرێت. ئەوەی جێگەی سەرنجە بابەتی ئەنفال هەتا ئێستا وەکو پێویست نەبووە بەبابەتی توێژینەوەی پسپۆڕانی زانستیی و مامۆستایانی ئەکادیمیایی و زانکۆکانی کوردستان، چونکە بابەتی ئەنفال وەک توێژینەوە کەمترین سەرچاوەی باوەڕپێکراو و ساغبووەوەی بەردەستدەکەوێت و، توێژەران ناچاردەبن کە بگەرێتەوە بۆ ئەو بابەت و پەرتووکانەی لەلایەن نووسەرانی بواری ئەنفال و جینۆسایدەوە نوسراون. لێرەدا، بەهیچ شێوەیەك مەبەست لە کەمکردنەوەی بایەخی هەوڵی ئەو نووسەرانە نییە، بەقەد ئەوەی کەمبایەخیی و خەمساردیی کەسانی ایی و زانکۆکانی کوردستانە لەپای پشتگوێخستنی ئەم دۆسێ گرنگە، کە وایکردووە بەشێکی زۆری لایەن و بوارەکانی ئەم دۆسێیە بە شاراوەیی و دوور لە وردەکاریی بمێنێتەوە. لەم سۆنگەیەوە لەم توێژیینەوەیەدا، ، کە ئەویش قۆناغی یەکی ئۆپەراسیۆنی ئەنفال دەستنیشانکراوە کە یەکێکە لە قۆناغە ترسناکەکانی پرۆسەی ئەنفال. ئەم توێژینەوەیە بەپێی رێبازی مێژوویی وەسفیی و شیکاریی ئامادەکراوە و نووسراوەتەوە. سنوور و کەرەستەی بەکارهاتوو لە چوارچێوەی پشتبەستن بە بەڵگە و دۆکۆمێنتی فەرمیی کاری تێدا کراوە و، بە فەرمییش کار لەسەر بەڵگەنامە و رۆژنامە فەرمییەکانی خودی حوکومەتی عێراقیی کراوە وەکو لایەنی جێبەجێکاری تاوانی ئەنفال. ئەمەش هەتا رۆژنامە و بەڵگەنامەکانی خودی حوکومەتی عێراقیی بکرێن بە شاهید بەسەر ئەو حوکومەتەوە و بواری ئەوە نەهێڵرێتەوە حاشا لە پرۆسەکە و گەورەیی تاوانەکە بکرێت. کارکردن لە توێژینەوەیەک دربارەی قۆناغی ئەنفالی یەك، گەیشتن بە راستییە مێژووییەکانی ئەم پرۆسەیە کارێکی هەروا ئاسان و بێ کێشە و ئاستەنگ نیە، ئەویش بە حوکمی ئەوەی بەشێکی زۆری بەڵگەنامە فەرمییەکانی حوکومەتی عێراقی بەردەست نین و فەوتاون، ئەو بەڵگانەش لەدەستی فەوتان رزگاریانبووە، و دیارە هەتا ئێستا لە کوردستاندا نەبوونی ناوەندێکی بەڵگەنامەیی ئەوتۆ بۆ پاراستنی ئەو بەڵگانە و کۆکردنەوەیان بەشێوازێکی زانستیی و، بەردەستکردنێک نییە بۆ توێژەران. ئاستەنگی دەستخستنی رۆژنامە فەرمییەکانی حوکومەتی عێراقیی هیچی کەمتر نیە لە ئاستەنگەکانی بەردەم دەستخستنی بەڵگەنامەکان. هیچ کتێبخانەیەکی ناوەندیی و گشتیی لە کوردستان نادۆزیتەوە تەواوی ئەو رۆژنامەو گۆڤارە فەرمییانەی پارێزگاری لێ کردبێت. مۆنۆمێنتی ئەنفال لە چەمچەماڵ وەها دادەنرێت، کە ناوەندێکە تایبەتە بەکارکردن لەسەر کەیسی ئەنفال دەکات، تەنانەت لەوێش ژمارەکانی ئەو رۆژنامە و گۆڤارانە بوونیان نیە و بەردەست نین. هەموو ئەمانە کۆمەڵێك گرفت وئاستەنگ بوون و، تێپەڕاندنیان هەوڵ و ماندووبوونی زۆریان پێویست بووە.

کلیلە وشەکان: ئەنفال، قۆناغی ئەنفالی یەك، جینۆساید، بەڵگەنامەکان، مۆنۆمێنتی ئەنفال، حوکومەتی عێراقیی

E-ISSN: 2790525-X
P-ISSN: 27905268

پێشەکیی:

قۆناغی ئەنفالی یەك، دادەنرێت بە یەك لە قۆناغە پڕ مەترسیەکانی پرۆسەی ئەنفالی کورد، کە حکومەتی عێراق، ب ەماوەیەکی زۆر بەر لە رۆژی دەستپێکردنی پرۆسەکە کاریکردووە لەسەری و بەرنامەڕێژیی و ئامادەسازیی بۆ کردووە. سەرکەوتنی ئەم قۆناغەی ئەنفال بۆ حکومەتی عێراق دەستپێکێك بووە، هانیداوە بۆ بەردەوامییدان و تەواوکردنی دوادوایی قۆناغەکانی تری پرۆسەکە و پەلەکردن تیایاندا. لەبەرامبەریشدا شکستی ئەم قۆناغە بۆ کوردەکان کەوتنێك بووە کارێکیکردووە تاوەکو ماوەیەکی زۆر توانای هەستانەوە و خۆکۆکردنەوەیان نەمێنێت.

پرۆسەی ئەنفال بەشێوەیەکی گشتیی هەتاکو ئێستا، وەکو پێویست نەبووە بە بابەتی توێژینەوەی پسپۆرانی زانستیی و ئەکادیمیاییەکانی زانکۆکانی کوردستان و، هەرکەسێك بیەوێت بابەتی ئەنفال بکات بە ناوەرۆکی توێژینەوە، بۆخۆی کەمترین سەرچاوە و توێژینەوەی زانستیی بەردەست دەکەوێت و، ناچار ئەبێت بگەرێتەوە بۆ ئەو بابەت و پەرتووکانەی لەلایەن نوسەرانی بواری ئەنفال و جینۆسایدەوە نووسراون. لێرەدا، بەهییچ شێوەیەك مەبەست کەمکردنەوەی گرنگیی هەوڵی ئەو نووسەرانە نیە, بەڵکو مەبەست ئەوەی سەرزەنشتکردنی کەسانی ئەکادیمیایی و زانکۆکانی کوردستانە لەپای پشتگوێخستنی ئەم دۆسێ گرنگە، کە کارێکیکردووە، هەتاکو ئێستاش، بەشێکی زۆری لایەن و بوارەکانی ئەم دۆسێ گرنگە بە شاراوەیی و دوور لە وردەکاریی بمێنێتەوە. هەر بۆ نموونە، هەتاکو ئێستا نەتوانراوە رێکەوتێکی درووست و یەکلاکەرەوە بۆ دەستپێکردنی کردەوەی ئەنفال بدۆزرێتەوە و یەکلاییبکرێتەوە, کە لە هەمانکاتدا دەستپێکیشە بۆ دەستپێکردنی کردەوەی ئەنفالی یەك. لەم توێژینەوەیەدا توانراوە بۆ دەستپێکی کردەوەکانی ئەنفال پاڵپشت بە بەڵگەی زانستیی و نووسراو ،دەستپێکی درووست بدۆزرێتەوە و یەکلاییبکرێتەوە. بەرەکانی شەڕی قۆناغی ئەنفالی یەك، بۆ حکومەتی عێراق، هێندە جێگای گرنگییپێدان بووە کە بەرەکانی تری شەڕی دژ بە دەوڵەتی ئێران، لێیڕوانیوە و هەواڵ و دەنگوباسەکانی کردووە بە سەردێڕی رۆژنامە و بڵاوکراوە فەرمییەکانی زمانحاڵی حکومەتەکەی. لە روانگەی هەموو ئەمانەوە کە ئاماژەیان بۆ کرا، ناوەڕۆکی ئەم توێژینەوەیە تەرخانکراوە بۆ قسەکردن لەسەر (قۆناغی ئەنفالی یەك لە رۆژنامەو بەڵگەنامە فەرمییەکانی حکومەتی عێراق دا) هەتا ئەوەی رۆژنامە و بەڵگەنامەکانی خودی حکومەتی عێراق بکرێن بە شایەت بەسەر ئەو حکومەتەوە بواری ئەوە نەهێڵرێتەوە حاشا لە پرۆسەکە و گەورەیی تاوانەکە بکرێت.

تەوەری یەکەم
رەوتی رووداوەکانی کردەوەی ئەنفالی یەک:
تاوتوێی هۆکارەکانی پشت جێبەجێکردنی شاڵاوەکانی ئەنفالی یەك:

سەبارەت بە هۆکارەکانی پشت پەلامارەکانی کردەوەی ئەنفالی یەك و داگیرکردنی بارەگاکانی (ی. ن. ك) لە گوندەکانی سەرگەڵوو و بەرگەڵوو و دەورووبەریان. لایەنی عێراق، وەك لە بەیاننامەکەی فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکانیشیاندا جەختیلێکراوەتەوە، ویستوویانە وای نیشانبدەن پەیوەندیی بە کارئاسانیکردن و رێنوێنییکردنی لایەنە کوردییەکانەوە هەبووە بۆ هێزە ئێرانیەکان، هەتاکو بێنە ناو شارە سنوورییە عێراقیەکانەوە و، قەزای هەڵەبجەی سنوور هەڵکەوتوو لە چوارچێوەی سنووری کارگێڕیی پارێزگای سلێمانی داگیربکەن(١). لە راستیدا ناکرێت ئەم هۆکارە بە هۆکاری بەجێ بۆ دەستپێکردنی شاڵاوەکانی ئەنفال و پەلامارەکانی حکومەتی عێراق بۆ سەر بارەگاکانی

(ی. ن. ك) و، گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی تەماشابکرێت، ئەویش بە حوکمی ئەوەی ئەوکاتەی کە دەستی هێزە ئێرانییەکان گەیشتووەتە قەزای هەڵەبجە، لەنێوان رۆژانی (١٣ – ١٥)ی ئازاری ١٩٨٨ز. پەلامارەکانی سوپای عێراق وەك ئامـاژەی بۆکرا، بە چەندین رۆژ بەر لەو رێکەوتە دەستیان پێکردبوو. بەڵام بەشێوەیەکی گشتیی دەکرێت بوترێت هاوکاریی و رێنیشاندەری هێزە کوردییەکان بۆ لایەنی ئێران، بەتایبەت کە لە ساڵانی ناوەڕاستی هەشتاکان بەدواوە، بە ئاشکرا هەستیپێدەکرا، بە هۆکاری سەرەکیی پشت دەستپێکردنی شاڵاوەکانی ئەنفال تەماشابکرێت، چونکە هەتا بەهاری ساڵی ١٩٨٧زیش، سەرباری وەڵامدانەوەی توندی لایەنی عێراق، کەچیی هێزە ئێرانیەکان زیاتر لە پێشڕەوییدا بوون. عێراقیش هەمیشە هۆکاری پێشڕەویی و سەرکەوتنەکانی ئێرانی دەدایە پاڵ پشتیوانییکردنی لایەنە کوردییەکان بۆ سوپای ئەو وڵاتە(٢).

هەڕەشەکانی ئێران بۆ داگیرکردنی ناوچەی زیاتر لە خاکی عێراق بە پشتیوانیی کوردەکان، بەتایبەت ناوچە ستراتیژییە نەوتییەکانی شاری کەرکوك، کە بە تەنها سەد میل لە ئێرانەوە دووربوون، دەوڵەتی عێراقی خستبووە ژێر مەترسیی و هەڕەشەی راستیینەوە (جیدیی) و، هەموو ساتێك ئەگەری ئەوەی بەنزیك زانیووە، کە هێزەکانی ئێران بە هاوکاریی کوردەکان پەلاماری ناوچە نەوتییەکانی بدەن و بیخەنە ژێر جڵەوی خۆیانەوە(٣). بەتایبەتی کە لایەنی عێراق، سەرەتاکانی ئەو هەڕەشە و مەترسییەیان بە چاوی خۆیان بینیبوو، ئەویش کاتێك لە (١٠)ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٧ز، هێزە کوردییەکان دەستی هێزەکانی پاسدارانی ئێرانیان راکێشا بووە ناوچەکانی دەورووبەری کێڵگە نەوتییەکانی شاری کەرکوك و، چەند گوللە تۆپێکیان ئاراستەی ئەو کێڵگانە کردبوو(٤).

ئەگەر سەرنجبدرێت، حکومەتی عێراق قۆناغی یەکەمی ئەنفالی بە پەلاماردانی بارەگانی (ی. ن. ك) دەستپێکردووە لە ناوچەکانی دۆڵی جافایەتیی، ئەو ناوچەیەش بەدەر لە بارەگای مەکتەبی سیاسیی (ی. ن. ك) لە (گوندی یاخسەمەر) و بارەگاکانی سکرتێر و جێگری سکرتێری گشتیی و نەخۆشخانەی مەیدانیی ئەو حیزبە لە (گوندی بەرگەڵوو)، لە (گوندی سەرگەڵوو)ی هەمان ناوچە بارەگای (مەڵبەندی دوو) بوونی هەبووە، کە بەرپرسیاربووە لە چالاکیەکانی پێشمەرگە لە پارێزگای کەرکوك(٥). لەوەش زیاتر دەوترێت شاڵاوی ئەنفالی یەك ،کردەوەیەکی ئاراستەکراو بووە بۆ پوچەڵکردنەوەی پلانێکی ئێرانیی بە هاوبەشیی لەگەڵ سەرکردایەتی (ی. ن. ك) بۆ هێرشکردنە سەر بەنداوی دوکان(٦).

رەوتی رووداوەکانی کردەوەی ئەنفالی یەك:

ئەوەی لە رۆژنامە و بەڵگەنامەکانی حکومەتی عێراق دا هاتووە سەبارەت بە چۆنیەتی بەرێوەچوون و رەوتی رووداوەکانی گۆڕەپانی جەنگ و بەرەنگارییەکانی کردەوەی ئەنفالی یەك، دیارترینیان بریتییە لەوتە و گێڕانەوەکانی (عەلی حوسێن مزعەل ئەلحەمەداوی) فەرماندەی هێزی بەدری گەورە (بدر الکبری)و، یەکێک لە فەرماندە مەیدانییەکانی بەشدار لە شاڵاوەکەدا. بەگوێرەی وتەکانی ناوبراو، شاڵاوەکە بە دوو قۆناغ بەرێوەچووە. قۆناغی یەکەم، بەداگیرکردنی گوندەکانی (سورداش و عومەر و بەرزاییەکانی (١٥٧٤)و (١٢٤٧)و پاوان خستنەسەر گوندەکانی شەدەڵەی سەروو و خواروو) کۆتاییهاتووە. هەرچیی قۆناغی دووەمە، بە پەلاماردان و دەستگرتن بەسەر (گوندی شەدەڵە) دەستیپێکردووە و بە داگیرکردنی بەرزاییەکانی (١٥٥٥)و (١٢٥٥) لەبەری راستی رێگای (گوندی سەرگەڵوو)و پاوانکردنی گوندەکانی (سەرگەڵوو و هەڵەدن و باقی گوندەکانی تری ناوچەکە) کۆتاییهاتووە(٧).

نەخشەی ناوچەكانی قۆناغی ئەنفالی یەك(٨).

هـەر سـەبارەت بـە ڕەوتـی ڕووداوەكانـی گۆڕەپانـی جەنگەكانـی كـردەوەی ئەنفالـی یـەك، لـە یەكێـك لـە بروسـكەكانی هۆبـەی چالاكیـی دەسـتە تایبەتـەكان (مفـارز الخاصـة)ی سـەر بـە بەرێوەبەرێتیـی ئەمنـی سـلێمانی، بـاس لـەوە كـراوە چـۆن هێزەكانیـان لـە ڕۆژی (٢٦/ ٢/ ١٩٨٨) پەیوەندییـان بـە كردەوەیەكـی هاوبـەش كـردووە، شانبەشـان لەگـەڵ چەنـد بەشـێك لـە هێـزە سـەربازییەكان بـۆ ڕاوەدوونانـی -بـە وتـەی بەڵگەنامەكـە- تێكدەرانـی ناپـاك لـە حـەوزی (دۆڵـەڕووت)(٩).

بەپێـی ناوەڕۆكـی ئـەم بروسـكەیە قۆڵـی (دۆڵـەڕووت) یـەك لـەو قۆڵانـە بـووە، كـە هێـزە عێراقییـەكان لـە سـلێمانیەوە ڕووە و ناوچەكانـی دۆڵـی جافایەتـی پیایـدا جووڵەیـان دەسـتپێكردووە و، دەسـتە تایبەتەكانـی سـەر بـە ئەمنـی سـلێمانی بـە هێزێكـی (٧٠٠) كەسـییەوە و، بەیارمەتـی چەنـد تیپێكـی سـوپا هێرشیسـەر ناوچەكەیـان كـردووە و، توانیویانـە ڕێگـەی تێپەڕبـوون لەبـەردەم هێزەكانـی مغاویـر و (كەتیبەكانـی تانـك)ی سـەر بـە سـوپای عێراقیـدا بكەنـەوە، بـۆ پاككردنـەوەی ناوچـەی حـەوزی دۆڵـەڕووت تـا دەگاتـە گوندەكانـی هەنارانـی سـەروو (٣١٥١)و گونـدی پیركـە (٣٣٥٢). هەر لەو هێرشـانەدا، وەك دەردەكەوێـت چەنـد لوتكەیـەك لـە (چیـای ئەزمڕ)یـش لەلایـەن دەسـتە تایبەتەكانـی سـەر بـە ئەمنـی سـلێمانی و، یـەك لـە فەوجەكانـی بەرگریـی نیشـتمانییەوە دەستیبەسـەردا گیـراوە و بەمەبەسـتی خۆقایمكـردن و جێگیربـوون تەسـلیم بـە هێـزە عێراقییـەكان كـراون(١٠).

سـەرباری نابەرابەریـی و ناهاوتایـی نێـوان هێزەكانـی هـەردوولا، هێـزە كوردییـەكان توانیویانـە بـۆ مـاوەی چەندیـن ڕۆژ بەرگرییەكـی نموونەیـی بنوێنـن و خۆیـان نـەدەن بەدەسـتەوە، هەتـا ئەوكاتـەی لـە گەرمـەی جەنگەكـەدا و بـە دیاریكـراوی لـە ڕۆژانـی (١٣ - ١٤)ی مانگـی ئـازاردا، هێزەكانـی ئێـران بنكـە و بارەگاكانـی سـوپای عێراقیـان لـە شـاری هەڵەبجـە و دەوروبـەری كـردووە بـە ئامانـج و لـە (١٥)ی هەمـان مانگـدا هەتـا ناوەڕاسـتی شـارەكە پێشـڕەوییان كـردووە و دەستیانبەسـەریدا گرتـووە(١١). ئـەم پەلامـارە، لەلایـەن سـەركردایەتی (ی. ن. ك)ەوە بـە گرنـگ تەماشـاكراوە، بـە ئومێـدی ئـەوەی كەمێـك لـە قورسـایی پەلامـاری هێزەكانـی سـوپای عێـراق بـۆ سـەر هێزەكانیـان لـە ناوچەكانـی دۆڵـی جافایەتیـی سـووكبكات و كەمبكاتـەوە، بۆیـە هـەرزوو بڕیاریانـداوە بەهانـای هێزەكانـی سـوپای ئێرانـەوە بچـن و، دەسـتی هاوكاریـی و چاوساغییان بـۆ درێژبكـەن، بـەڵام بـۆ ڕۆژی دواتـر (واتـا ڕۆژی (١٦)ی ئـادار) ڕووبـەڕووی ڕووداوێكـی چـاوەڕوان نەكـراو و

نەخـوازراو بوونەتـەوە، ئەویـش کاتێـك لەلایـەن هێـزە عێراقییەکانـەوە، وەڵامـی پێشـڕەوییەکانی ئێـران و هاوکاریـی هێزەکانـی پێشـمەرگەیان بـە بۆمبـای ناپاڵـم و ڕژاندنـی گازی کیمیایـی بەسـەر شـاری هەڵەبجـەدا داوەتـەوە(١٢) .

ڕژاندنـی گازی کیمیایـی بەسـەر شـاری هەڵەبجـەدا و، کوشـتنی -وەك دەوترێـت- پێنـج هـەزار کەسـی ئـەو شـارە، بـە تەواویـی وورە و توانـای هێزەکانـی پێشـمەرگەی -بەتایبـەت لـە بەرەکانـی جەنگـی دۆڵـی جافایەتیی (ئەنفالی یـەك)- هێناوەتەخـوارەوە و تـرس و بێئومێدیـی زۆریشـی خسـتۆتە دڵـی گوندنشـیینەکانی ناوچەکـە و ئەندامانـی هێزەکانـی پێشـمەرگەوە. لای سـەرکردایەتی (ی. ن. ك)یـش ئـەو تێڕوانینـەی چەسـپاندووە، کـە کاربەدەسـتانی حکومەتـی عێـراق، بەهییـچ جۆرێـك دەسـتپارێزییناکەن و جیاوازیشـناکەن لەنێـوان هاووڵاتیـی و پێشـمەرگەیەکی چەکـداردا، بۆیـە پـاش تێپەڕبوونـی کەمتـر لـە دوو ڕۆژ بەسـەر ڕووداوی کیمیابارانکردنـی شـاری هەڵەبجـە، بڕیـاری کشـانەوە و دەسـتهەڵگرتن لـە شـەڕ و بەرگرییـان داوە و، گوندنشـینەکانی دۆڵـی جافایەتییـان ئاگادارکردۆتـەوە، کـە گوندەکانیـان چۆڵبکـەن و بـەرەو سـنوورەکانی دەوڵەتـی ئێـران کۆچبکـەن(١٣).

هـەر ئەوکاتـە، هێـزە کوردییەکانیـش پـاش سـێ هەفتـە لـە شـەڕ و بەرگریـی، دەسـتیانکردووە بـە پێچانـەوەی کەلوپەلەکانیـان و(١٤) بەپێـی بەرنامەیەکـی ئامادەکـراو و پلاندارێـژراو، سـەرکردایەتی (ی. ن. ك) بارەگاکانـی خۆیـان بردۆتـە شـاری سـەقز لـە وڵاتـی ئێـران(١٥). سـەبارەت بـە بارەگاکانـی هێـزی پێشـمەرگە و لەناویانـدا بـارەگای مەڵبەنـدی دوو، گواسـتراونەتەوە بـۆ گوندەکانـی سـەفرە (٣٠٧٨)و زەنـوون (٢٧٨٢) و گەلاڵـە (٢٩٧٦)(١٦).

دوای کشـانەوەی هێـزە کوردییـەکان، دەرفـەت لـە بـەردەم هێـزە عێراقییەکانـدا کراوەتـەوە بـۆ دەسـتگرتن بەسـەر دوادوایـی ئـەو ناوچـە و گوندانـەی دۆڵـی جافایەتیـی، کـە هەتاکـو ئـەو ڕێکەوتـە بەهـۆی بەرگریـی تونـدی کوردەکانـەوە نەیانتوانیبـوو دەستیانبەسـەردا بگـرن. وەك دەردەکەوێـت هێـزە عێراقییـەکان وەك ئـەوەی دڵنیانەبووبـن لـە درووسـتی هەواڵـی کشـانەوەی پێشـمەرگە لـە ناوچەکـە، بەتەواویـی خۆیـان نـەداوە لـە هێـرش بـردن بـۆ سـەر ئـەو ناوچـە و گوندانـە، بەڵکـو بـۆ داگیرکردنیـان، فەوجەکانـی بەرگریـی نیشـتمانیی (جاشـە کوردەکان)یـان بەکارهێنـاوە و ڕاسـتەوخۆ و، لەهەمان شـەوی کشـانەوەی پێشـمەرگەدا (واتـا شـەوی (١٩/١٨)ی ئـازار) هێرشـیان پێکردوونەتـە سـەر پاشـماوەی بنکـە و بارەگاکانیـان لـە گوندەکانـی سـەرگەڵوو و بەرگەڵـوو(١٧) و گوندەکانـی تـری ناچەکـە(١٨).

چەکـدارە جاشـە کـوردەکان وەك یەکێـك لـە سـەرۆکەکانیان دەیگێڕێتـەوە؛ سـەرەتا هێرشـیان بردۆتـە سـەر بەرزایـی ژمـارە (١٥٥٥) لـە زنجیـرە چیـای سـورداش، دواتـر لەوێـوە پـاش وەرگرتنـی فەرمـان لـە فەرماندەیـی فەیلەقـی یەکەمـی سـوپای عێـراق بـەرەو (گونـدی سـەرگەڵوو) پێشـڕەوییانکردووە، دوای داگیرکردنـی ئـەو گونـدە، ڕوویانکردۆتـە (گونـدی بەرگەڵـوو)و پـاش شـەڕێکی چەنـد سـەعاتیی، توانیویانـە ئـەو گونـدەش داگیربکـەن و دەسـتبگرن بەسـەر ئێزگـەی رادیـۆی فەرمیـی (ی. ن. ك)دا کـە بـارەگا سـەرەکییەکەی لـە گونـدی ناوبـراودا بـووە(١٩).

بـە داگیرکـردن و دەسـتگرتن بەسـەر گوندەکانـی (سـەرگەڵوو و بەرگەڵـوو)دا ،شـاڵاوی (ئەنفالـی یـەك) لـە ناوچەکانـی دۆڵـی جافایەتیـی کۆتاییهاتـووە و لەهەمـان ڕۆژیشـدا (واتـا ڕۆژی ١٩ی ئـازار) فەرماندەیـی گشـتیی هێـزە چەکدارەکانـی عێـراق بەیاننامـەی ژمـارە (٣٠٨٧)ی بڵاوکردۆتەوەجـو هەواڵـی داگیرکردنـی بارەگاکانـی هێـزە کوردییەکانـی لـە گوندەکانـی (سـەرگەڵوو و بەرگەڵـوو و زێـوێ)و کۆتاییهاتنـی کـردەوەی ئەنفالـی ڕاگەیانـدووە(٢٠).

کاردانەوەکانی لایەنی عێراقی سەبارەت بە سەرکەوتنەکانیان لە کردەوەی ئەنفالی یەك:

لایەنـی عێـراق، کۆتاییهاتنـی شـاڵاوی (ئەنفالـی یـەك)ی لـە بەرژەوەنـدی خـۆی، بـە دەسـتکەوتێکی ئێجـگار گـەورە و کاریگـەر تەماشـاکردووە و، ئـەو خۆشـییدەربڕین و زوڕناژەندنـی پڕوپاگەنـدەی بـۆ ئـەم سـەرکەوتنە خستبوویەگەڕ، هییچـی

کەمترنەبووە لە هەراو هەڵا و بەزمی سەرکەوتنەکانی تری سوپاکەی لە بەرەکانی جەنگی وولاتەکەی بەرامبەر بە ئێران(٢١). تەنانەت بە بڕیارێکی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕشی عێراق، کە بە چەند ڕۆژێکی کەم، بەر لە دەستپێکردنی شاڵاوەکانی ئەنفالی یەك واژۆکراوە، بڕیاردراوە هەموو ئەو چەکدارانەی بەشداریی شاڵاوەکانی ((پاکتاوکردنی)) گوندەکان و دەرپەڕاندنی ((تێکدەران)) پێشمەرگەو گوندنشینان دەکەن و، لەو پەلامارانەدا دەپێکرێن و تیادەچن، بە ڕێزو شکۆوە وەکو ((شەهیدی جەنگی شکۆمەندی قادسیەی سەدام)) هەژماردەکرێن(٢٢).

لەوەش زیاتر، هاوشێوەی بەشدارانی کردە سەربازییەکانی تری جەنگی هەشت ساڵەی (عێراق _ ئێران)، لە چەندین بۆنەی جیاوازدا نیشانە و مەدالیای ئازایەتیی کراوە بە بەرۆکی فەرماندە و سەرباز و چەکدارە بەشداربووەکانی شالاوەکانی ئەنفالیشدا(٢٣). یەکێك لەو کەسایەتییانەی بە هۆی بەشدارییکردن لە شاڵاوی (ئەنفالی یەك)دا نیشانەی ئازایەتیی کراوە بە بەرۆکدا (سوڵتان هاشم ئەحمەد)ی فەرماندەی فەیلەقی یەك و فەرماندەی کردەوەکە بووە، ئەمەی خوارەوەش دەقی ئەو مەرسومە کۆمارییەیە کە ناوبراو نیشانەکەی پێوەرگرتووە:

((بەناوی خوای گەورە و میهرەبان

مەرسوومی کۆماریی

وەکو پێزانینێك بۆ هەڵوێستی فەرماندەییکردنی لێپرسراوانە و نواندنی ئازایەتیی بێوێنەی لیوا روکن (سوڵتان هاشم ئەحمەد) لە بەرگرییکردن لە شکۆ و کەرامەت و رووسووری نەتەوە دژ بە دوژمنی ئێرانی رەگەزپەرست لە کردەی ئەنفالی یەك. پاڵپشت بە حوکمەکانی مادەی بیست و شەش لە یاسای ژمارە ٩٥ی ساڵی ١٩٨٢.

ئەم مەرسوومەی خوارەوە دەرکرا ...

بەخشینی نیشانەی ئازایەتیی بە لیوا روکن (سوڵتان هاشم ئەحمەد) فەرماندەی فەیلەقی یەکەم.

لەسەر وەزیری بەرگرییە، ناوەڕۆکی ئەم مەرسوومە جێبەجێبکات.

سەدام حوسێن

سەرۆك کۆمار)) (٢٤).

هەر بەبۆنەی سەرکەوتنەکان لە شالاوی ئەنفالی یەك، کەم شار و شارۆچکەی کوردستان و عێراق ماون خەڵکی تییاندا کۆنەکرابنەوە و خۆپیشاندانی جەماوەریی گەورەی خۆشییدەربڕینیان تێدا ڕێکنەخرابێت(٢٥). رۆژنامەکانی (الثورة و الجمهورية) لەهەمان ئەو ژمارەیەیاندا کە هەواڵی کۆتاییهاتنی کردەی (ئەنفالی یەك)یان تێدا بڵاوکراوەتەوە، بە سەردێڕی گەورە هەواڵی ((خۆپیشاندانی جەماوەریی)) گەلی کورد و عێراقیشیان بڵاوکردۆتەوە. رۆژنامەی (الثورة) لەو بارەیەوە نوسیوویەتی: ((خۆپیشاندانی بەرفراوان بۆ شادیدەربڕین بە سەرکەوتنەکان و دەربڕینی خۆشحاڵیی بێسنوور بەبۆنەی دەستگرتن بەسەر بارەگاکانی ناپاکان و بەکرێگیراوان))(٢٦). لە رۆژنامەی (الجمهورية)شدا هاتووە: ((خۆپیشاندانی بەرفراوانی گەلی کوردمان لە پارێزگاکانی سلێمانی و هەولێر و دهۆك بۆ پیرۆزبایی لە سەرکەوتنەکان و گەیاندنی سڵاو بە سەرکردەی نموونە سەدام حسێن))(٢٧). هەر بە بۆنەی سەرکەوتنەکانی (ئەنفالی یەك)ەوە کەم بەرپرسی حیزبیی و حوکومیی هەبوون نامە و برووسکەی پیرۆزبایییان ئاراستەی (سەدام حسێن)ی سەرۆك کۆماری عێراق نەکردبێت(٢٨).

تەنانەت دوای تێپەڕبوونی چەندین ساڵ بەسەر کۆتاییهاتنی شالاوەکەدا، هاوشێوەی هەر سەرکەوتنێکی تری سوپای عێراق لەبەرەکانی شەڕی دژ بە حکومەتی ئێران، میدیا عێراقییەکان ساڵانە یادی سەرکەوتنەکانی ئەنفالی یەك و

سـەركەوتنەكانی دوادوایـی شـاڵاوەكانی تـری ئەنفالیـان كردۆتـەوە و بەرزراگرتـووە. ڕۆژنامـەی (العـراق) سـاڵی ١٩٩٣ز بـۆ یـادی پێنجەمیـن سـاڵوەگەڕی سـەركەوتنەكانی سـوپای عێـراق لـە شـاڵاوی ئەنفالـی یـەك، بە سـەردێڕی گـەورە نووسـیوویەتی: ((گەلـی خۆڕاگرمـان بـە كـورد و عەرەبـەوە یـادی كـردەوەی پاڵەوانانـەی ئەنفـال دەكەنـەوە))و باسـی ئـەوەی نووسـیووە كـە چـۆن: ((ڕۆڵەكانـی گەلـە خۆڕاگرەكەمـان بـە كـورد و عەرەبـەوە سـبەی ڕۆژی هەینـی یـادی كـردەی (ئەنفـال)ی جوامێرانـە ئەكەنـەوە، كـە تیایـدا شـێرانی هـەق لـە سـەربازانی سـەركردە (سـەدام حسـێن) سـەری هێزەكانـی یاخیبووانیـان پانكـردەوە و بارەگاكانیـان داگیركـردن ...))(٢٩) .

تەوەری دووەم
هەڵسەنگاندنێكی گشتگیر بۆ كردەوەی ئەنفالی یەك (ئەنفالی دۆڵی جافایەتی):

بـۆ یەكەمجـار هـەواڵ و باسوخواسـی (شـاڵاوەكانی ئەنفـال) لەنـاو ڕۆژنامـە و بڵاوكـراوە فەرمییەكانـی دەوڵەتـی عێـراق دا، لـە ڕۆژی (٢٠)ی ئـازاری ١٩٨٨زدا بڵاوكراوەتـەوە. كاتێـك لـەو ڕۆژەدا هەواڵـی دەستبەسـەراگرتنی بارەگاكانـی سـەركردایەتی یەكێتـی نیشـتمانی كوردسـتان (ی. ن. ك)و داگیركردنـی گوندەكانـی (سـەرگەڵوو بەرگەڵـوو زێـوێ)و گوندەكانـی تـری دۆڵـی جافایەتیـی(٣٠) لەلایـەن هێزەكانـی سـەر بـە حكومەتـی عێراقییـەوە، بـوو بـە سـەردێڕ (مانشـێت)ی گـەورە و هەواڵـی گرنگـی ڕووپـەڕی لاپـەڕەی یەكەمـی تێكـڕای ئـەو ڕۆژنامـە فەرمییانـەی لـەو ڕۆژەدا لەلایـەن دەسـتگا و ناوەنـدە جیاوازەكانـی دەوڵەتـی عێراقـەوە چـاپ و بڵاوكراونەتـەوە(٣١).

ئـەم ڕووداوە، لـە سـەرچاوە جیاوازەكانـی تایبـەت بـە باسـكردنی مێـژووی كردەكانـی ئەنفالـدا بـە (ئەنفالـی یـەك) ناوزەدكـراوە. سـەبارەت بـە مـاوەی درێژەكێشـان و دیاریكردنـی سـەرەتا و كۆتایـی كردەكـەش لەنێـو ئـەو سـەرچاوانەدا، ڕای جیـاواز و بۆچوونـی جۆراوجـۆر بەیانكـراون و باسـیان لێوەكـراوە. ئـەوەی ناكۆكیـی و ڕاجیاوازیی لـە نێوانیان ئەو سـەرچاوانەدا درووسـتكردووە، زیاتـر پەیوەسـتە بـە دیاریكردنـی سـەرەتای دەسـتپێكردنی شـاڵاوەكە، ئـەو سـەرچاوانە ڕێكەوتـی جیـاواز و جۆراوجۆریـان بـۆ ئـەو دەسـتپێكە ئاماژەپێكـردووە، لەوانـە ڕێكەوتەكانـی (٩)ی شـوبات(٣٢)، (١٧)ی شـوبات(٣٣) ، (١٨) ی شـوبات(٣٤)، (٢١)ی شـوبات(٣٥) ، (٢٢)ی شـوبات(٣٦) ، (٢٣/٢٢)ی شـوبات(٣٧)، (٢٣)ی شـوبات(٣٨)، بـەڵام بەبـێ ئـەوەی ئامـاژە بـۆ سـەرچاوەیەكی فەرمیـی دیاریكـراو بكـەن، كـە لـە دیاریكردنـی ئـەو ڕێكەوتانـەدا پشـتیان پێبەسـتووە و گەڕاونەتـەوە سـەری، بەڵكـو وەك دەردەكەوێـت بەشـێك لـەو سـەرچاوانە لـە دیاریكردنـی ڕۆژەكانـدا، پشـتیان بـە دیـد و سـەرنجی خۆیـان و هەندێـك جاریـش بـە یادەوەرییەكانیـان بەسـتووە(٣٩).

لەنـاو هەمـوو ئـەم هەڵبژاردانـەدا، ئـەوەی تێبینیدەكرێـت، دیاریكردنـی ڕۆژی (٢٣)ی شـوباتی ١٩٨٨ز بـۆ سـەرەتا و دەسـتپێكی شـاڵاوەكانی ئەنفـال و شـاڵاوی ئەنفالـی یـەك، زۆرتریـن كۆدەنگـی لەسـەرە و بەشـێكی زۆری سـەرچاوەكانی تایبـەت بـە تۆماركردنـی ڕووداو و بەسـەرهاتەكانی كردەوەكانـی ئەنفـال جەختیـان لێكردۆتـەوە و، بـە ڕێكەوتێكی درووسـتیان زانییـوە بـۆ ئـەو دەسـتپێك و سـەرەتایە. بەگوێـرەی ناوەڕۆكـی ئـەو سـەرچاوانە، كاتژمێـر نزیـك بـە یـەك و نیـو تـا دووی نیـوە شـەوی (٢٣)ی شـوباتی ١٩٨٨ز دانیشـتوانی گوندەكانـی یاخسـەمەر و سـەرگەڵوو و بەرگەڵـوو و گوندەكانـی تـری دۆڵـی جافایەتیـی، لـە تاریكیـی و لـە ژێـر لێزمـەی بـارانی زۆردا بـە دەنگـی زرمـە و ناڵـەی تۆپبارانـی هێـزە عێراقییـەكان بەخەبـەر هاتـوون، تەقاندنـی ئـەو گوللـە تۆپانەشـیان وەكـو دەسـتپێكی شـاڵاوی ئەنفالـی یـەك تەماشـاكردووە(٤٠).

بـۆ وەرگرتنـی ئـەم ڕێكەوتـە وەك دەردەكەوێـت، زۆربـەی سـەرچاوەكان پشتیانبەسـتووە بـە زانیارییەكانـی نـاو كتێبـی (جینۆسـاید لـە عێـراق و پەلامـاری ئەنفـال بـۆ سـەر كـورد)ی ڕێكخـراوی (مێـدڵ ئیسـت ووچ)، بـەو پێیـەی سـەرچاوەی ناوبـراو بـۆ دیاریكردنـی ئـەو ڕۆژە پشتیبەسـتووە بـە بەڵگەیەكـی فەرمیـی وەزارەتـی بەرگریـی عێـراق ، كـە گوایـە

ئاماژەی ئەوەی تیادا بەدیدەکرێت کە کردەکە لە ڕێکەوتی (٢٣)ی شوبات دەستپێکردبێت(٤١). ئەمە لەکاتێکدا، ئەو نووسراوە فەرمانێکی وەزارەتی بەرگریی عێراقییە و ڕێکەوتی (٢٣)ی شوبات واژۆکراوە و تیایدا ئاماژەکراوە بۆ بڕیارێکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی عێراق، کە تایبەت بە هەژمارکردنی کوژراوانی شەڕی دژ بە ((تێکدەران)) و ((پاکتاوکردن))ی گوندەکان بە ((شەهیدی جەنگی شکۆمەندی قادسیەی سەدام))(٤٢). نەك ئەوەی باس لە سەرەتا و دەستپێکی کردەکانی ئەنفال و کردەی (ئەنفالی یەك)ی تێدا کرابێت.

ئەم نووسراوە و تەنانەت ئەو تۆپبارانانەش کە لەو ماوەیەدا ئاراستەی گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی و گوندو ناوچە قەدەغەکراوەکانی تری کوردستان کراون، دەکرێت وەکو کردەی ئامادەسازیی و پێشەکیی بۆ دەستپێکردنی کردەکانی جەنگی کوردەکان تەماشابکرێن، نەك ڕۆژی دەستپێکردنی ڕاستەوخۆی کردەکان، چونکە گومانی تێدا نیە هەموو جەنگ و پەلامار و کردەیەکی سەربازیی لە هەمان ئەو کاتوساتەی بڕیاری لێدەدرێت، ڕاستەوخۆ دەستپێناکرێت، بەڵکو پێویستیی بە ئامادەسازیی و پێشەکیی و خۆسازدان و پەرەپێدانی کاروباری هەواڵگریی و توندوتۆڵکردنی حاڵەتی ئامادەباشیی و وردەکاریی زۆری تر هەیە، هەتا ئەو کاتەی نۆرە دێتە سەر پەلاماردان و دەستپێکردنی ڕاستەوخۆی کردەکە(٤٣).

ئەوەش پەیوەندیی بە بابەتی تۆپبارانی گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی و گوندەکانی تری کوردستانەوە هەیە، پێویستە بزانرێت مێژوویەکی دوورتری هەیە و دەگەڕێتەوە بۆ مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٧ز، ئەویش کاتێك کە (عەلی حەسەن مەجید) فەرمانی بۆ فەرماندەیی فەیلەقەکانی سوپای عێراق دەرکردووە بە: ((پەیڕەویی بۆردمانی کوێرانە)) ی ئەو ناوچانەی ((لەبەر هۆکاری ئەمنیی قەدەغەکراون)) لەڕێی ((تۆپخانە و هەلیکۆپتەر و فڕۆکەی جەنگییەوە))وە ((هەموو کاتێك و بە شەو و بە ڕۆژ))(٤٤).

بەپێچەوانەی ئاماژەکانی ناو سەرچاوەکانی تایبەت بە باسکردنی کردەوەکانی ئەنفال، ڕۆژنامە عێراقیەکان و بەدیاریکراوی (ڕۆژنامەی هاوکاری) ڕێکەوتێکی جیاوازتری تۆمارکردووە سەبارەت بە سەرەتاو دەستپێکی کردەی (ئەنفالی یەك). ئەو ڕێکەوتەش یەك لە پەیامنێرەکانی ڕۆژنامەکە لە زاری عەمید (عەلی حوسێن مزعەل ئەلحمەداوی)یەوە وەریگرتووە و تۆماریکردووە، کە یەکێك بووە لە فەرماندە مەیدانییە دیارەکانی سوپای عێراق کە بەشداربووە لە شاڵاوەکەدا. ڕێکەوتەکەش بریتییە لە (٢٦/٢٥)ی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٨٨ز(٤٥). ئەم ڕێکەوتە بەدەر لەوەی لە زاری یەك لە فەرماندە مەیدانییە بەشدارەکانی کردەکەوە گواستراوەتەوە، لەلایەن چەکدارە بەشدارەکانی شاڵاوەکە جەختیلێکراوەتەوە و پشتڕاستکراوە. بۆنموونە یەك لە راوێژکار (مستەشار)ەکانی بەشدار لە شاڵاوەکە ماوەی درێژەکێشانی جەنگەکەی لە ڕۆژی دەستپێکردنیەوە، تاکو ڕۆژی (١٩)ی ئازار، کە تیایدا جەنگەکە کۆتاییهاتووە و ئەو ڕۆژەش بووە کە دیدارە ڕۆژنامەوانییەکەی تێدا کراوە، بە (٢٣) ڕۆژ داوەتە قەڵەم و باسی لەوە کردووە فەوجەکەیان: ((٢٣ ڕۆژە، واتا هەر لە سەرەتای دەستپێکردنی جەنگەکەوە، بەشدارییکردووە ...))(٤٦). وەك ئاشکرایە ئەگەر ڕۆژی (١٩)ی مانگی ئازار (٢٣) هەمین ڕۆژی شاڵاوەکە بوو بێت، ئەوا ڕۆژی (٢٦)ی مانگی شوبات یەکەم ڕۆژی دەستپێکردنی شاڵاوەکە بووە.

بەدەر لە ڕۆژنامەکان، بەڵگەنامەکانی حکومەتی عێراقیش بە هەمان شێواز جەختیان لە ڕۆژی (٢٦)ی مانگی شوبات کردۆتەوە بۆ سەرەتای دەستپێکردنی کردەی ئەنفالی یەك، لە برووسکەیەکی هێزە تایبەتەکانی سەر بە بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی سلێمانی دا، کە لە بەرەکانی شەڕی (ئەنفالی یەك)ەوە بۆ بەڕێوەبەری ئەمنی سلێمانیان بەرزکردۆتەوە هاتووە: ((لە خوارەوە ئەو ئەرکانەتان بۆ بەیان دەکەین کە هێزە تایبەتەکانمان شانبەشانی هێزە سەربازییەکان بەشدارییان تێداکردووە لە بەرەکانی جەنگی ئەنفالی یەك کە لە ڕۆژی (٢٦/ ٢/ ١٩٨٨ز)یەوە دەستپێکردووە))(٤٧). دروستی

دەستنیشانکردنی رۆژی (٢٦)ی شوبات بۆ سەرەتا و دەستپێکی کردەوەی ئەنفالی یەك، بەدەر لەو پاڵپشتیانەی سەرەوە، زانیارییەکە لە رووی کات و شوێنەوە لە هەمان کات و لە ناوجەرگەی گۆڕەپانی کردەکەوە وەرگیراوە، بۆیە لەم توێژینەوەیەدا وەکو سەرەتا و دەستپێکێکی دروست بۆ دەستپێکردنی کردەوەی (ئەنفالی یەك) جێگیرکرا.

سەبارەت بە رێکەوتی کۆتایی هاتنی کردەی دەستگرتن بەسەر بارەگاکانی سەرکردایەتی (ی. ن. ك)و پەلامارادان و پاوانکردنی گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی لە ئەنفالی یەك دا، وەك لە بەیاننامەکەی (سوڵتان هاشم ئەحمەد)(٤٨)ی فەرماندەی کردەکەدا، هەروەها لە بەیاننامەکەی فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکانی عێراقدا ئاماژەی بۆ کراوە، لە رۆژی (١٩)ی ئازار کۆتاییهاتووە، بەڵام بۆ رۆژنامە عێراقییەکان بووە بە هەواڵی رۆژی (٢٠)ی ئازار(٤٩).

لەو بارەیەوە رۆژنامەی (الثورة)ی زمانحاڵی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی عێراق، لە ژمارەی ئەو رۆژەیدا بە گرنگییپێدانی زۆرەوە هەواڵەکەی بڵاوکردۆتەوە و، بە سەردێڕی گەورە لە بەشی سەرەوەی رووپەڕی لاپەڕەی یەکەمدا نووسیویەتی: ((داگیرکردنی بارەگاکانی ناپاکیی لە نەبەردییەکی پاڵەوانانە و تۆڵەسێنانەدا))(٥٠)، هەروەها بە سەردێڕی گەورە ناوی ئەو هێزانەشی تۆمارکردووە، کە لە کردەکەدا بەشدارییانپێکراوە، کە وەك رۆژنامەی ناوبراو ئاماژەی بۆ کردووە بریتیبوون لە: ((پیاوانی بەرگریی نیشتمانیی و هێزەکانی بەدر و قەعقاع و موعتەسەم))(٥١).

لە ژمارەی هەمان رۆژی رۆژنامەی (الجمهورية)، هەروەها لە رۆژنامەی (هاوکاری) کوردییشدا کە لە رۆژی (٢١)ی ئازار ژمارەیەکی نوێی لێدەرچووە(٥٢). باسوخواسی دەستبەسەراگرتنی بارەگاکانی سەرکردایەتی (ی. ن. ك) و پاوانکردنی گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی، بووە بە هەواڵی سەرەکیی و سەردێڕی گەورە و هەواڵی گەرمی رۆژ. رۆژنامەی (الجمهورية) بەم شێوازە هەواڵەکەی بڵاوکردۆتەوە: ((وەکو گوزارشتێك لە ویستی گەلی عێراقمان و هێزە چەکدارەکانمان، هێزەکانمان هەستان بە بەجێگەیاندنی(کردەی ئەنفال))). هەروەها نووسیویەتی: ((داگیرکردنی بارەگای جەلال تاڵەبانی ناپاك)). ((پاککردنەوەی ناوچەکانی سەرگەڵوو بەرگەڵوو زێوە و بەدیلگرتنی فەرماندەی هێزەکانی پاراستنی جەلال تاڵەبانی بەکرێگیراو و ژمارەیەك لە ناپاکان)). لە سەردێڕێکی تردا هەمان رۆژنامە لە هەمان ژمارەیدا نوسوویەتی: ((خۆپیشاندانی جەماوەری گەلی کوردمان لە پارێزگاکانی سلێمانی و هەولێر و دهۆك بۆ پیرۆزبایی لە سەرکەوتنەکان و ئاراستەکردنی سڵاو بۆ سەرۆکی نموونەیی سەدام حسێن))(٥٣).

رۆژنامەی (هاوکاری) کوردییش بەهەمان شێوازی رۆژنامە عەرەبییەکانی تری سەر بە دامودەستگاکانی عێراق، بە گرنگییپێدانی زۆرە لە هەواڵەکەی روانییوە و بە سەردێڕی گەورە نووسیویەتی: ((هێزەکانی بەرگریی نیشتمانیی و بدر و قعقاع و معتصم بنکەی بەکرێگیراو جلال تاڵەبانی داگیردەکەن))، هەروەها نووسیویەتی: ((لە کارێکی پاڵەوانانەدا بنکەی خیانەتکاران داگیرکرا))(٥٤).

شیاوی باسە هەریەك لە رۆژنامەکانی (الثورة، الجمهورية) لەهەمان ژمارەی رۆژی (٢٠)ی ئازاردا، دەقی ئەو بەیاننامە (پیرۆزباییینامە)یەشیان بڵاوکردۆتەوە، کە (سوڵتان هاشم ئەحمەد)ی فەرماندەی کردەکە لەژێر ناونیشانی ((پیاوانی یەکە سەربازییەکان و پاڵەوانان لە رۆڵەکانی گەلی کوردمان، بەسەر پاشماوەی کۆمەڵی بەکرێگیراوانی ئێران دا سەرکەوتن)) ئاراستەی (سەدام حسێن)ی فەرماندەی گشتیی هێزە چەکدارەکانی عێراقی کردووە و لە ناوەڕۆکەکەیدا هاتووە:

((بسم الله الرحمن الرحيم:

الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله زدناهم عذابا فوق العذاب بما كانوا يفسدون. صدق الله العظيم.

بۆ بەڕێز سەرۆکی فەرماندە موهیبی روکن سەدام حسێن خوا بیپارێزێت.

لە لیوای روکن (سوڵتان هاشم ئەحمەد) فەرماندەی کردەی ئەنفالەوە.

مژدەی سەرکەوتنی یەکەکانی بەشدار لە کردەی ئەنفالتان پێڕادەگەیەنم بەسەر پاشماوەی هەڵگەڕاوە و بەکرێگیراوانی ئێرانیی دا، کە بە پشتیوانی خودا توانرا ناوچەکانی (سەرگەڵوو، بەرگەڵوو، زێوە، مەولان، قەمەرخان، کانی توو، هەڵەدن، چالاو، باخیان، چۆخماخ، یاخسەمەر، قزلەر) و بەرزاییەکانی ئەو دەڤەرە پاکبکرێتەوە، ئەویش لەسەر دەستی رۆڵەکانی قادسیە لە یەکە سەربازییەکان و پاڵەوانان لە رۆڵەکانی گەلی کوردمان، کە خۆیان لە ئەندامانی فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی دەبینێتەوە، کە بەڵێنیان بەخۆیان داوە نەوەستن تا دەرکردنی یەکجارەکیی هەموو ئەوانەی هاوکارییان لەگەڵ دوژمن دەستپێکردووە بۆ پیسکردنی خاکی نیشتمان ...))(٥٥).

هەر لەهەمان ئەو برووسکەی پیرۆزباییەدا (سوڵتان هاشم) باسییکردووە، کە چۆن توانیویانە ژمارەیەك زۆر لەوانەی کە ناوی لێناون (دوژمن)ان، بکوژن و ئەوانی تریشیان ناچار بکەن هەڵبێن بۆ باوەشی ئاغاکانیان، هەروەها چۆن توانیویانە دەستبگرن بەسەر ئامێرەکانی ئێستگە و ژمارەیەکی زۆر لە چەك و تەقەمەنیی و کەرەستە و ئۆتۆمبێل. لە بەشێکی تری برووسکەکەیدا (سوڵتان هاشم) ئاماژەیکردووە بۆ ئەو ژمارە زۆرەی هێزی چەکدار، کە بەشداریی کردەکەیان کردووە و نووسیوویەتی: ((لە ئەندامانی پیاوانی پیادە و درع و تۆپهاوێژ و فڕۆکەوانیی سوپا و ئەندازە و پۆلەکانی تر لە ئەندامانی فەرماندەیی هێزەکانی بەرگریی نیشتمانی و فەرماندەیی هێزەکانی بەدر و فەرماندەیی هێزەکانی قەعقاع و فەرماندەیی هێزەکانی موعتەسەم و بە هاوکاریی و پشتیوانیی تەواوی فەرماندەیی هێزەکانی فەیلەقی یەکی پاڵەوان و فەرماندەیی هێزەکانی فەیلەقی پێنجی پاڵەوان و رێنمایی راستەوخۆی جێگری فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکان و بەڕێز سەرۆکی ئەرکانی سوپا و ئەندامانی فەرماندەیی گشتیی و بەشداریی رێکخستنەکانی حیزب لە لقی رەشیدی سەربازیی ....))(٥٦).

فەرماندەیی گشتی هێزە چەکدارەکانی عێراقیش رۆژانە بەیاننامەی تایبەتیان دەرکردووە بۆ بەیانکردنی رووداوەکانی رۆژ لە بەرەکانی شەڕی (عێراق - ئێران) و، ئەو سەرکەوتنانەی هێزەکانیان بە دەستیانهێناوە و، تەنانەت ئەو زیان و شکستانەی تووشیهاتوون. بۆ رۆژی (١٩)ی ئازار باسوخواسی سەرکەوتنی شاڵاوی ئەنفال ناوەڕۆکی سەرەکیی یەکێک لە بەیاننامەکانی فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکانی عێراق بووە، کە بە ژمارە (٣٠٧٨) دەریکردووە و لە ناوەڕۆکیدا هاتووە:

((بەناوی خودای بەخشندە و میهرەبان،

وەك هەموو داگیرکەرە چاوچنۆکەکان هێزەکانی خومەینی زایۆنیی، پشتبەست بە ژمارەیەك لە خیانەتکاران لە گەل و نیشتمان لە ناوچەکانی باکووری عێراق، کە چاکەخوازان لە رۆڵەکانی گەلی کوردمان نەفرەتیان لێکردوون و لە ریزەکانی خۆیان دەریانکردوون، رووبانکردۆتە خزمەتکردنی ترسنۆکانە بۆ بێگانە. لەناو ئەو کارە ترسنۆکانەی کردوویانە، کارئاسانییکردن بووە بۆ هێزەکانی دوژمن هەتا بێنە ناو شارەکانمان و قەزای هەڵەبجەی سنووری هەڵکەوتوو لەناو چوارچێوەی کارگێڕیی پارێزگای سلێمانی داگیربکەن.

جا وەك گوزارشتێك لە ویستی گەلی عێراقی مەزن و هێزە چەکدارە پاڵەوانەکانی و لەنێویشیاندا ویستی چاکەخوازان و نیشتمانپەروەرانی بەشەرەف لە رۆڵەکانی گەلی کوردمان و، وەك وەڵامێکیش بۆ کردەوەی ناپاکی ئەو کەسە گومڕاو سەرلێشێواوانە، هێزەکانمان لە پیاوانی بەرگریی نیشتمانیی یەکی پاڵەوان و هێزە ئازاکانی بەدر و هێزە ئازاکانی قەعقاع و هێزە ئازاکانی موعتەسەم و هێزە ئازاکانی فەوجە ئازاکانی بەرگریی نیشتمانیی(٥٧)، هەستان بە جێبەجێکردنی (کردەی ئەنفال/ عملیة الانفال) ب ە سەرپەرشتیی لیوا روکن سوڵتان هاشم، کە سەرباری ئەرکەکانی

خۆی بەشێوەیەکی کاتیی بۆ سەرپەرشتییکردنی ئەم کردەیە راسپێردرا بوو. لە کردەکەدا هێزەکانمان هێرشیانکردە سەر بارەگاکانی هەڵگەڕاوەکانی جەلال تاڵەبانی، بەکرێگیراوی ئێران و دوژمنی عەرەب و کورد لە ناوچەکانی سەرگەڵوو بەرگەڵوو زێوە و ناوچە شاخاوییە سەختەکانی سەر بە پارێزگای سلێمانی. پاش شەڕێکی ئازایانە و تۆڵەسێنانە لەگەڵ ناپاکان بە پشتیوانی خوای گەورە و هیمەتی پاڵەوانان لە رۆڵە ئازاکانی عێراق بە عەرەب و کوردەوە ،توانرا لە کاتژمێر یەکی پاش نیوەڕۆی ئەمڕۆ... دەستبگیرێت بەسەر بارەگاکانی هەڵگەڕاوەکان و ئەو فەرماندەیەش دەسگیربکرێت، کە ئەرکی پاراستنی ئەو بارەگایانەی خرابووە ئەستۆ، لەگەڵ بە دیلگرتنی ژمارەیەکی زۆری تر لە ناپاکان و گومڕایان، ئەمە پاش کوژرانی ئەوانەی کوژران و هەڵهاتنی ئەوانەی دەرفەتی هەڵهاتنیان بۆ هەڵکەوت ...

فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکان

١٩/ اذار/ ١٩٨٨))(٥٨).

ئەگەر سەرنجبدرێتە ناوەڕۆکی هەم پیرۆزباییینامەکەی (سوڵتان هاشم)، و هەم بەیاننامەکەی (فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکانی عێراق)، دەکرێت کۆمەڵێك وردەکاریی و تێبینییان تێدا بەدیبکرێت و وەربگیرێن و، بۆ مەبەستی روونکردنەوەی لایەنە جیاواز و شاراوەکانی مێژووی کردەکانی ئەنفال پشتیان پێببەسترێت و سوودیان لێوەربگیرێت.

بەر لە هەموو شتێك لە هەردوو بەیاننامەکەی سەرەوەدا کردەوەی پەلاماردانی بارەگاکانی سەرکردایەتی (ی. ن. ك)و پاوانکردنی گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی بە کردەی ئەنفال (عملیة الانفال) ناوبراوە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا دانپێدانانێکی فەرمیی دەسەلاتدارانی حکومەتی عێراقییە لەڕێی چەندین رۆژنامەی حکومیی و سەرچاوەی سەربازیی فەرمییەوە، بەوەدا کە هێزە عێراقییەکان هێرشیانکردۆتە سەر کوردەکان و پەلاماری گوندە کوردییەکانیان داوە و بەزەبری هێزی سەربازیی داگیریانکردوون. لەوەش زیاتر دانپێدانانیشە بەوەدا، کە کردەکەیان لەژێر ناوی (کردەی ئەنفال)دا جێبەجێکردووە، کە ئەمەش ناولێنانێکی مەترسییداره و مەبەستی پڕ لە مەترسیی پشتەوەی کردەکە ئاشکرادەکات، بەوەی هێزە عێرایقیەکان وەکو شەڕی بێباوەڕان لە شەڕی کوردەکانیان روانییوە و سەروماڵی ئەوانیان بە حەلاڵ و دەسکەوت (نفل – غنیمة) بۆ خۆیان تەماشاکردووە. بابەتی بە بێباوەڕ تەماشاکردنی کوردەکان لەلایەن هێزە عێراقییەکان و کاربەدەستانی حکومەتی عێراقییەوە زۆر بەئاشکراتر لە دەستپێکی بەیاننامەکەی (سوڵتان هاشم) دا دیاردەکەوێت، وەك پێشتر خرایەڕوو، ناوبراو سەرەتای نووسینەکەی خۆی بە بەیانکردنی ئایەتێکی قورئانی پیرۆز دەستپێکردووە، کە تیایدا هاتووە: ((بسم اللە الرحمن الرحیم: ألذین کفروا وصدوا عن سبیل اللە زدناهم عذابا فوق العذاب بما کانوا یفسدون. صدق اللە العظیم)). وە بە بەیانکردنی ئەم ئایەتە قورئانییە ویستوویەتی سۆزیووڵاتانی عەرەبیی و ئیسلامیی بۆ خۆی رابکێشێت و وەها وێنابکات، ئەوان کردەی ئەنفالیان بەسەر کەسانێکدا جێبەجێکردووە، کە کافر و بێ باوەڕ و لادەرن لە رێگای راستی ئیسلامەتیی و پەلامارەکانی سوپای عێراقیش سزای یەك لە دوای یەکی کەڵەکەبووی خوداییین بۆ سەر ئەوانە، بە وتەی ناوبراو، تێکدەر و لەڕێدەرچوون(٦٠).

بابەتێکی تر هەر لە ناوەڕۆکی دوو بەیاننامەکەی سەرەوەدا مایەی تێڕامان و هەڵوێستە لەسەر کردنە، ئەوەیە بەپێچەوانەی سەرچاوە (مصادر)ەکانی تایبەت بە رووماڵکردنی کردەکانی (ئەنفال)ەوە، کە کردەی پەلاماردانی بارەگاکانی سەرکردایەتی (ی. ن. ك)و پاوانکردنی گوندەکانی دۆڵی جافایەتییان بە کردەی (ئەنفالی یەك) ناوزەدکردووە. ناوەڕۆکی دوو بەیاننامەکەی سەرەوە و تەواوی سەرچاوە فەرمییەکانی تری سەر بە دامەزراوەی دەوڵەتی عێراق، بەشێوەیەکی ئاسایی کردەکەیان بە کردەوەی ئەنفال (عملیة الانفال) تۆمارکردووە و هیچ جۆرە ژمارە و پاشگرێکیان

نەخستۆتە پاڵی. ڕەنگە ئەم بابەتە پەیوەندیی بە هەر ڕۆتینیاتێکی ئاسایی سەربازییەوە هەبووبێت، بەوەی سەرەتا هیچ ژمارە و ئاماژەیەك نەخرابێتە پاڵ ئەو ناوانەی بۆ کردە سەربازییەکان دیاریکراون، بەڵام دواتر زەرووریەتی درێژەکێشانی کردەکەو ناوی هاوبەش و هاوپەیوەندیی کردەی یەکەم بە کردەکانی پاش خۆیەوە ئەوەی سەپاندبێت بۆ جیاکردنەوەی زنجیرەیەك کردەی سەربازیی هاوپەیوەند و هاوناو لە یەکتریی، ژمارە و ئاماژە خرابێتە پاڵ ناوەکانیان و بەبێ ئەوەی کردەی یەکەم ژمارە (یەك)ی وەرگرتبێت، کردەی دووەم و سێیەم و ... تاد، ژمارە دوو و سێ و ... تاد وەربگرن. ئەم بابەتەش نەك بەتەنها هەر لە کردەکانی ئەنفالدا، بەڵکو لە چەندین کردەوەی سەربازیی جیاوازتری شەڕی (عێراق – ئێران)دا لەلایەن سوپای عێراقەوە پیادەکراوە و دووبارە و چەندبارە کراوەتەوە. بۆ نموونە لە باشووری عێراق (شاری شەلامچە) بە کردەی سەربازیی (توکلنا علی اللە) لە دەستی ئێرانیەکان دەرهێنراوە(٦١) . دواتر بەهەمان کردەی سەربازیی دوورگەکانی مەجنون (جزر المجنون) ئازادکراون، بەڵام لەم جارەیاندا ناوی کردەکە ژمارەی (دوو)ی خراوەتەپاڵ و گۆڕاوە بۆ کردەی (توکلنا علی اللە الثانیة)(٦٢). ئازادکردنی ناوچەی (زبێدات) لە چوارچێوەی هەمان کردەی سەربازییدا، ئەمجارەیان ناوی کردەکەی گۆڕیوە بە کردەی (توکلنا علی اللە الثالثة)(٦٣).

بۆچوونی ئەوەی ناونانی ئەم کردەی ئەنفالە بە کردەی (ئەنفالی یەك) لەلایەن کاربەدەستانی سەربازی حکومەتی عێراقییەوە، کە ڕەنگە پەیوەندی بەوەوە هەبووبێت، کە هەر لە بنەڕەتدا لە بەرنامەی حکومەتی عێراقییدا نەبووە درێژە بە کردەوەکە بدات و قۆناغی تری بەدوادا بهێنێت، بابەتێکە کە ناکرێت نادییدەبگیرێت و، وەکو بۆچوونێکی ئاسایی تەماشانەکرێت، چونکە لە واقیعدا بە هیچ شێوەیەك لە بەرژەوەندی لایەنی عێراقییدا نەبووە کە بەرەیەکی تری شەڕ لە ناوخۆی وڵاتەکەیدا بە رووی خۆیدابکاتەوە. لەکاتێکدا لە چەندین بەرەی جیاوازدا، لە شەڕێکی توندی چەندین ساڵەدا بووە لەگەڵ ئێران دا. بەتایبەت کە دەسەڵاتدارانی سیاسیی و سەربازیی عێراقیی، پێناچێت شەڕی هێزە کوردییەکانیان هەروا بە شەڕێکی سادە و ساکار تەماشاکردبێت، ئەویش بە بەڵگەی ئەوەی هێزێکی زۆری سەربازیی و کەرەستەیەکی بێ شوماری جەنگیان خستۆتە خزمەتی بەجێهێنانی کردەی شەڕی کوردەکانەوە، بەجۆرێك لە هیچ کردە و قۆناغێکی تری شەڕی کوردەکان و کردەوەی ئەنفالدا نموونەی نەبووەو بەکارنەهێنراوە، کە بەپێی هەندێك لە سەرچاوەکان ژمارەیان خۆیداوە لە (٥٠, ٠٠٠) پەنجا هەزار کەس(٦٤).

لە کردەی شاڵاوی ئەنفالی سەر بارەگاکانی سەرکردایەتی (ی. ن. ك)و سەر گوندەکانی دۆڵی جافایەتیی دا، هێزەکانی (پیادە، درع، تۆپهاوێژ، فڕۆکەوانی سوپا، ئەندازە، فەرماندەیی هێزەکانی بەرگریی نیشتمانیی، فەرماندەیی هێزەکانی بەدر، فەرماندەیی هێزەکانی قەعقاع، فەرماندەیی هێزەکانی موعتەسەم، فەرماندەیی هێزەکانی فەیلەقی یەك، فەرماندەیی هێزەکانی فەیلەقی پێنج، ڕێنمایی ڕاستەوخۆی جێگری فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکان و، سەرۆکی ئەرکانی سوپاو ئەندامانی فەرماندەیی گشتیی، ڕێکخستنەکانی حیزب لە لقی ڕەشیدی سەربازیی)، بەشدارییان پێکراوە(٦٥).

ئەگەر سەرنج بخرێتە سەر ئەم لیستەی سەرەوە، تێبینی ئەوە دەکرێت بەدەر لە چەك و جبەخانەی زۆرو قەبە و قورسی جەنگیی، هێزێکی بێشوماری سەربازییش لە کردەکەدا پشتیان پێ بەستراوە، کە زۆر لەوان هاوشێوەی هێزەکانی (بەدر و موعتەسەم و قەعقاع)، هێزی زۆر تایبەت و گورزوەشێنی سەربازیی بوون، کە زۆربەی کات لە هێرشە سەخت و قورس و ئاستەنگەکاندا سوودیان لێوەرگیراوە و بەکارهاتوون. هێزێکی وەکو (هێزی قەعقاع)، کە تیپی چواری پیادەشی پێوتراوە، بارەگای سەرەکیی لە شاری موسڵ بووەو ژمارەیەك لیوای سەربازی هاوشێوەی لیواکانی (پێنج، هەژدە، بیست و نۆ، ...)ی لەخۆگرتووە، کە سەرجەمیان هێزی پیادەبوون و شارەزایی زۆرباشیان لە شەڕی چیا و شوێنە سەختەکاندا هەبووە. لە میانەی شەڕی (عێراق – ئێران)دا بەشداریی زۆر شەڕی سەختی

سەربازییان پێکراوە لە ناوچەکانی باشوورو باکووری عێراق، لەوانە شەڕ لە ناوچەکانی (گەیلان غەرب و سۆمار) لە بەرەی باکوور و شەڕەکانی (فاوو مەجنون) لە بەرەی باشوور(٦٦).

کاتێکیش باس لە بەشداری فەوجەکانی بەرگریی نیشتمانیی (جاشە کوردەکان) دەکرێت لە کردەی ئەنفالی یەك دا، وەك عەمید عەلی حوسێن مەزعەل ئەلمەحمەداوی ئاماژەدەکات بۆی، وەک هاوکارییکردن لەنێوان ئەوان و ((فەوجەکانی بەرگریی نیشتمانیی زۆر دیار و رێکوپێك بوو))ە و فەوجەکان ((لە رۆڵەکانی گەلی کوردی خۆشەویستمان قوربانییەکی مەزنیان بەخشیی))وە پێویستە بشزانرێت بەشداری فەوجەکان فەوجێك و دووان و سیان نەبووە، بەڵکو لە کردەوەکەدا (٥٥) فەوجی بەرگریی نیشتمانیی بەشێوەیەکی سەرەکیی بەشدارییان پێکراوە، کە بریتی بوون لە فەوجەکانی (٢٠)، (٥)، (٢)، (٢٣)، (٣٧)، (١٠٩)، (٨١)، (٩٦)، (٥١)، (٣٦)(٦٧). ئەمەو سەرباری بەشدارپێکردنی لاوەکیی چەندان فەوجی تری بەرگریی نیشتمانیی هاوشێوەی فەوجەکانی (١١٣)، (١٤٢)، (١٦٨)، (١٧٢)، ... تاد، کە زۆربەیان ژمارەیان کەمتر نەبووە لە دووهەزار جەنگاوەر(٦٨).

بەگوێرەی ناوەڕۆکی بەیاننامەکەی (فەرماندەیی گشتیی هێزە چەکدارەکانی عێراق)یش بێت، لە کردەکەدا هێزەکانی سەر بە بەرگریی نیشتمانیی یەك، بەشدارییان لە کردەکەدا پێکراوە. هێزەکانی سەر بە بەرگریی نیشتمانیی یەك یش بریتیبوون لە فەوجە سووکەڵە کوردەکان (جاشەکان)(٦٩)، کە کۆمەڵێك فەوجی لەخۆ گرتبوو لەلایەن عەمید روکن (سعد شمس الدین)ەوە فەرماندەیی دەکران و بریتیبوون لە: (فەوجی ٤ی (نەوزاد ئەنوەر بەگ بێتواتە)، فەوجی ٢١ی (ئیسماعیل مەحموود رەسوڵ ئاغای پشدەر)، فەوجی ٢٢ی (هەمزە عەباس مامەند ئاغا)، فەوجی ٢٦ی (مەحموود حەمە رەسوڵ ئاغای پشدەر)، فەوجی ٣٥ی (فەتاح کەریم جاف)، فەوجی ٤٦ی (موشیر ئیبراهیم ئەحمەد سەرگەڕان)، فەوجی ٦١ی (شێخ مەجید باییز حەسەن)، فەوجی ٦٢ی (کەریم عەبدوڵڵا محەمەد)، فەوجی ٦٤ی (شێخ موعتەسەم عەبدولکەریم بەرزنجی)، فەوجی ٦٦ (عەباس حاجی رەسوڵ)، فەوجی ٦٩ی (مەحموود حەمە ئەمینساڵح)، فەوجی ٧٠ی (تۆفیق محەمەد فەرەج مۆریاسی)، فەوجی ٧٢ی (فوئاد کەریم کابایز هەمەوەندی)، فەوجی ٧٣ی (سەعید مەحموود محەمەد عەلی)، فەوجی ٧٤ (محەمەد حەسەن عەلی میرزا شەمێرانی)، فەوجی ٧٥ی (کیسرا محەمەد سەعید جاف)، فەوجی ٧٩ی (جەلال ئەسعەد چەرمەگا)، فەوجی ٨٠ی (قادر سوارە حەمە بڵباس)، فەوجی ٨١ی (محەمەد عومەر باساکی)، فەوجی ٨٢ی (سوارە عەباس مامەند ئاغا)، فەوجی ٨٣ی (هەڵگورد عەبدولکەریم کەسنەزانی)، فەوجی ٨٥ی (فارس تاهیر مستەفا)، فەوجی ٨٦ی (عوسمان عومەر مام یەحیا)، فەوجی ٩٠ی (ئەحمەد کوێخا رەجەب)، فەوجی ٩١ی (عەباس باییز باڵو)، فەوجی ٩٢ی (بورهان محەمەد مستەفا شوانی)، فەوجی ٩٨ی (سەلیم مامەند)، فەوجی ٩٩ی (تاهیر عەلی عەبدولڕەحمان جەباری)، فەوجی ١٠٠ی (محەمەد عیسا جاف)، فەوجی ١٠١ی (جەلال ئاغا کاکی)، فەوجی ١٠٢ی (ئیبراهیم نەسرەدین بەرزنجی)، فەوجی ١٠٤ی (عومەر حەمە رۆستەم چەرمەگا)، فەوجی ١٠٦ی (سەباح سەعید کەریم فەتاح کاکەیی)، فەوجی ١١٢ی (بەکر وەسو محەمەد)، فەوجی ١١٨ی (محەمەد سەعید شەمێرانی)، فەوجی ١١٩ی (محەمەد نەجیب سادق نەقشبەندی)، فەوجی ١٢٠ی (حسێن حەمە فەتاح قادر گەڵاڵی)، فەوجی ١٢١ی (هەمزە باپیر بەکر پشدەری)، فەوجی ١٢٢ی (مەحموود ئەحمەد شەریف غەواره)، فەوجی ١٢٤ی (عەبدولڕەحیم محەمەد رەمەزان ئیمامی)، فەوجی ١٢٥ی (محەمەد ئەحمەد سابیر محەمەد شوانی)، فەوجی ٣٧ی (تاریق فایەق کاکەیی)، فەوجی ٤٢ی (تاهیر حەسەن محەمەد جەباری)، فەوجی ٤٧ی (مەدحەت تۆفیق مەنسور داودی)، فەوجی ٥٥ی (کامل هادی شێخ نووری بەرزنجی)، فەوجی ٦٠ی (سوعاد فەیزوڵڵا تاڵەبانی)، هەروەها هەر لە کردەوەکەدا مەفرەزە خاسەکانی (٥، ٢٩، ٦٨، ٨٧، ١١٩) بەشدارییان پێکراوە(٧٠).

دەرئەنجام:

یەك لە هۆكارە سەرەكییەكانی جێبەجێكردنی شاڵاوی ئەنفالی یەك لەلایەن هێزە سەربازییەكانی سەر بە حكومەتی عێراقەوە، نواندنی پەرچەكردار بووە بەرامبەر بەو دەستراكێشان و چاوساغییكردنانەی كە هێزە كوردییەكان بۆ هێزە ئێرانییەكان كردوویانە لە چوارچێوەی جەنگی عێراق - ئێران دا بۆ سەر ناوچە سنوورییەكانی كوردستان و كێڵگە نەوتییەكان بەتایبەت ناو چوارچێوەی سنووری كارگێڕتی پارێزگای كەركووك.

بەپێچەوانەی ئەو زانیارییانەی تاكو ئێستا سەرچاوەكانی تایبەت بە گێڕانەوەی رووداوەكانی كردەوەكانی ئەنفال ئاماژەیانپێكردووە، سەبارەت بە دیاریكردنی رێكەوتی سەرەتای دەستپێكردنی كردەوەی ئەنفالی یەك، كە لەهەمان كاتدا دەبێت بە سەرەتا بۆ دەستپێكردنی تەواوی شاڵاوەكانی تری ئەنفال. ئەم توێژینەوەیە گەیشتووە بەو دەرئەنجامەی كە رێكەوتی درووست بۆ ئەو دەستپێكە رۆژی (٢٦ی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٨٨ز) بووە.

پەراوێزەكان:

جريدة الثورة، عدد (٦٥٠٨)، ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

د. مایكل. جەی. كیلی، تارماییەكانی هەڵەبجە سەدام حوسێن و جینۆسایدی كورد، وەرگێڕان: (كارزان مەحمود)، چ١، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی _ ٢٠١٢، ل٤٧.

میدڵ ئیست ووچ، جینۆساید لە عێراق و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر كورد، وەرگێڕانی: (محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق)، چاپخانەی تیشك، سلێمانی _ ٢٠٠٤، ل ١٥٣. د. مایكل. جەی. كیلی، س. پ، ل٤٧.

میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل٩٨.

هـ . س، ل١٥٠.

محمود محمد زايد، موقف الصحافة المصرية من ابادة صدام حسين للشعب الكردي بالكيمياوي في عمليات الانفال (جريدة الاهرام المصرية نموذجا), مطبعة بيرەميرد، ص٤٥.

رۆژنامەی هاوكاری, ژمارە (٩٦٠), (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨).

تەها سلێمان، تاوانی ئەنفال ١٩٨٨ (زانیاری و دۆكۆمێنت)، چ١، چاپخانەی ئازادی، هەولێر _ ٢٠١٥، ل١١.

برقية من ضابط شعبة المفارز الخاصة الى مدير امن السليمانية, موضوع: المطالعة, رقم: (٠٠٤٩١٦), التأريخ (٢٦/ ٣/ ١٩٨٨).

برقية من ضابط شعبة المفارز الخاصة الى مدير امن السليمانية, موضوع: المطالعة, رقم: (٠٠٤٩١٦), التأريخ (٢٦/ ٣/ ١٩٨٨).

میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل٥٢. د. مایكل. جەی. كیلی، س. پ، ل٧٧.

میدڵ ئیست ووچ، هـ . س، ل٥٢. د. مایكل. جەی. كیلی، هـ . س، ل٧٧.

محەمەد قەیتولی، ئەنفالی ناوچەی قادركەرەم، چاپخانەی كەكۆن، سلێمانی _ ٢٠١٤، ل١٥.

میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل٥١. د. مایكل. جەی. كیلی، س. پ، ل٥٥.

ئەبوبەكر محمد حاجی (مەلا شاخی)، ئەنفالی خاڵخاڵان (ئەنفالی چوار)، چ٢، چاپخانەی كاروخ، كەركوك _ ٢٠٠٧، ل١٦.

زەمـان عەبـدە، مەرگەسـاتی ئەنفـال، ب١، چ٢، چاپخانـەی منـارە، هەولێـر _ ٢٠١١، ل٥٢.

مديريـة الاسـتخبارات العسـكرية العامـة (منظومـة اسـتخبارات المنطقـة الشرقيـة)، الى مديريـة الاسـتخبارات العسـكرية العامـة (ش٣)، الموضـوع: (معلومـات)، سري للغايـة، العـدد ش٣/ ق٢/ ٣٦٢١، التاريـخ: (٢٦ اذار ١٩٨٨).

رۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (٩٦٠)، (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨).

جاشـە کـوردەکان هەمیشـە رۆڵـی سـووری بـەر لەشـکریان بـۆ هێـزە عێراقییـەکان گێـڕاوە و رێنوێنیـی و چاوسـاغییان بـۆ کـردوون، هەتـا ئـەوەی دەسـتیانبگاتە هەمـوو قوژبنێکـی ناوچـە جیاوازەکانـی کوردسـتان. ئـەم رۆڵـی چاوساغییکردنەشـیان هـەر لـە سـەرەتای دەرچوونـی بڕیـاری هێرشـکردن بـۆ سـەر کوردسـتان بـە نـووسراوی فەرمیـی پێسـپێردراوە، ئەویـش کاتێـك فەرماندەیـی جەحافلـی بەرگریـی نیشـتمانیی بڕیاریـداوە بـۆ هێرشـکردن و چوونـە نـاو هـەر گوندێـك، پێویسـتە لـە پێشـدا فەوجەکانـی بەرگریـی نیشـتمانیی هێرشـبەرن و بچنـە گوندەکـەوە، لـەدوای ئەوانـەوە ئەوسـا هێـزە سـەربازییەکان (لـە پیـادە و مغاویـر و تۆپخانـە و درع) بچنـە نـاو ئـەو گونـد و ناوچانـەوە. بڕوانـە (برقيـة مـن امريـة جحفـل الدفـاع الوطنـي الخامـس (الاسـتخبارات) الى وجبـات المقاطـع، (سري للغايـة)، الموضـوع: (اقتحـام القرى)، العـدد: (س/ م/ ٢٩٢٠)، التأريـخ: (٨/ ٦/ ١٩٨٧).

رۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (٩٦٠)، (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨).

جريدة الثورة، عدد (٦٥٠٨)، ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية، عدد (٦٧٦١)، ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل٥٠.

نـووسراوی خـولاوی وەزارەتـی بەرگریـی بەشـی یاسـایی بـۆ وەزارەتـی ناوخـۆ، ژمـارە: (ق٢/ ٢٣٦/ ٦٣٠٠)، رێکـەوت: (٢٣/ شـوبات/ ١٩٨٨). وەرگیـراوە لـە (میـدڵ ئیسـت ووچ، س. پ، ل١٥٤).

سـەبارەت بـە بەخشـینی نیشـانەی ئازایەتیـی بـە فەرمانـدە و چەکـدارانی بەشـدار لـە شـاڵاوەکانی ئەنفـالی یـەك بڕوانـە: (جريـدة العـراق، عـدد (٣٩٠٥)، ألاثنـين (٢١/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨). جريـدة العـراق، عـدد (٣٩٠٦)، الثلاثـاء (٢٢/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨). جريـدة الثـورة، عـدد (٦٧٥٣)، الثلاثـاء (٢٢/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨). جريـدة الثـورة، عـدد (٦٧٥٤)، الاربعـاء (٢٣/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨). جريـدة الجمهوريـة، عـدد (٧٠٠٦)، الثلاثـاء (٢٢/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨). جريـدة الجمهوريـة، عـدد (٧٠٠٧)، الاربعـاء (٢٣/ تشريـن الثـاني/ ١٩٨٨).

جريدة العراق، عدد (٣٩٠٥)، ألاثنين (٢١/ تشرين الثاني/ ١٩٨٨).

بەبۆنـەی کۆتاییهاتنـی کردەکانـی (ئەنفالـی یـەك)ەوە بـەدەر لـە شـارەکانی ناوچـەی ئۆتۆنۆمیـی (هەولێـر و سـلێمانی و دهـۆك) خۆپیشـاندانی جەماوەریـی لـە شـارەکانی (بەغـداد و بـەسرە و کەرکـوك و موسـڵ و ...) چەندیـن شـار و شـارۆچکەی تـری عێـراق، رێکخـراوە. (جريـدة الثـورة، عـدد (٦٥٠٨)، ألاحـد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨. عـدد (٦٥١٠)، الثلاثـاء (٢٢/ اذار/ ١٩٨٨). عـدد (٦٥١٣)، الجمعـة (٢٥/ اذار/ ١٩٨٨). جريـدة الجمهوريـة، عـدد (٦٧٦٧)، السـبت (٢٦/ اذار/ ١٩٨٨). عـدد (٦٧٧٠)، الثلاثـاء (٢٩/ اذار/ ١٩٨٨).

لەژێـر ئـەو سـەردێڕەدا ئامـاژە بـۆ خۆپیشـاندانی شـارەکانی (هەولێـر و سـلێمانی و بەغداد)بـش کـردووە. (جريـدة الثـورة، عـدد (٦٥٠٨)، ألاحـد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

جريدة الجمهورية، عدد (٦٧٦١)، ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

هـەر لـە جێگـری سـەرۆك کۆمـاری عێراقـەوە بیگـرە، هەتـا دەگاتـە سـەرۆکانی ئەنجومەنـی یاسـادانان و جێبەجـێ کردنـی ناوچـەی ئۆتۆنۆمیـی کوردسـتان، پیاوانـی ئایینـی سـلێمانی، یەکێتـی و رێکخـراوە پیشـەییە عەرەبیـی و عێراقییـەکان (مێژوونووسـان و شوێنەوارناسـانی عـەرەب، وەرگێڕەرانـی عێراقیـی، زەویناسـانی عێراقیـی، پزیشـکانی سـنگ و دڵ، رۆژنامـە

نووسانی عێراقیی، ئەندازیارانی عێراقیی، ئەنجومەنی گەل لە بەغداد)، یەکێتی و رێکخراوە پیشەیی و جەماوەریی و میللییەکانی بەسرە، (صبحی علی خلف) رازگری لقی هەولێری حیزبی بەعس بەناوی خەڵکی هەولێرەوە، شێخی تەریقەتی نەقشبەندیی لە هەولێر، تەقابەی پاریزەرانی هەولێر، یاریدەدەری سەرۆکی زانکۆی سەلاحەدین، راگری کۆلیژی زانست، جێگری راگری کۆلیژی کارگێڕیی و ئابووریی، ... . (جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). عدد (٦٥٠٩), الاثنين (٢١/ اذار/ ١٩٨٨). عدد (٦٥١٠), الثلاثاء (٢٢/ اذار/ ١٩٨٨). عدد (٦٥١٢), الخميس (٢٤/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦٣), الثلاثاء (٢٢/ اذار/ ١٩٨٨). عدد (٦٧٦٥), الخميس (٢٤/ اذار/ ١٩٨٨). هەروەها بڕوانە (ئەسعەد جەباری، ئەنفال لە میدیاکانی بەعسدا مانشێتەکانی رۆژنامەی (الثورة) وەك نموونە (٢٠/ ٣/ ١٩٨٨ _ ٧/ ٤/ ١٩٨٨)، چاپخانەی پیرەمێرد، ل٩١ _ ل٩٩). کە تیایدا لیستێکی (٢٠٦) کەسی ریزکراوە بەناوی ئەو کەسایەتیی و شوێن و رێکخراوانەوە، کە برووسکەی پشتیوانیی و پیرۆزباییان ئاراستەی (سەدام حسێن)ی سەرۆك کۆماری عێراق کردووە، بەبۆنەی سەرکەوتنەکانی سوپای عێراق لە کردەکانی ئەنفالی یەك و ئەنفالی دوو، بەپێی زنجیرەی بابەتەکانی ژمارەکانی رۆژانی (٢٠/ ٣/ ١٩٨٨ _ ٧/ ٤/ ١٩٨٨)ی رۆژنامەی (الثورة).

جريدة العراق, عدد (٥٢٠٢), الخميس (١٨/ اذار/ ١٩٩٣).

زۆر ناوچە و شوێنی ئاوەدانی ناو دۆڵ و چیاکان، بەتایبەت باشووری کوردستان، بە ناوی هۆزە کوردییەکانەوە ناونراون، هاوشێوەی دۆڵی ئاکۆیان، ناوچەی گۆرانەتیی، ... تاد. ناوچەکانی دۆڵی جافایەتییش یەك لەو ناوچانەی کوردستانی باشوورە بە حوکمی ئەوەی خەڵکەکەی سەر بە هۆزی گەورەی جافن، ناوی دۆڵی جافایەتیی بەسەردا بڕاوە. ناوچەکە بەشێکە لە سنووری کارگێڕیی شارەدێی سورداشی سەر بە قەزای دوکان و نزیکەی (١٥٠) گوند لەخۆدەگرێت، کە گوندەکانی (سەرگەڵوو و بەرگەڵوو و یاخسەمەڕ و ... تاد.) هەرە دیارترینی گوندەکانی ناوچەکەن.

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). رۆژنامەی هاوکاری، ژمارە: (٩٥٩)، دووشەممە (٢١/ ٣/ ١٩٨٨).

هێرش مەغدید ئەحمەد و رزگار ئەنوەر خزر، شاڵاوی ئەنفال لە کوردستان ساڵی ١٩٨٨، گۆڤاری جینۆساید، ژ: (٣)، بەهاری ٢٠١٧، ل١٣٨.

عومەر محەمەد، پەلامارە سەربازییەکانی ئەنفال لە هەشت قۆناغدا، چ١، چاپخانەی کەمال، سلێمانی _ ٢٠١٣، ل٢٥.

زیاد عەبدولڕەحمان، توونی مەرگ، هێرشەکانی ئەنفال لە بەڵگەنامەکانی رژێمی بەعس دا، چ٢، بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی ی کوردستان، سلێمانی _ ٢٠٠٤، ل٩.

ئەبوبەکر محمد حاجی (مەلا شاخی)، س. پ، ل١٥. زیاد عەبدولڕەحمان، س. پ، ل٩.

ئەبوبەکر محمد حاجی (مەلا شاخی)، س. پ، ل١٥. عەبدوڵڵا کەریم مەحمود. رەشەبای ژەهرو ئەنفال، ب١، چ٢، سلێمانی _ ٢٠٠٩، ل١١.

عومەر محەمەد، س. پ، ل٢٥. محەمەد قەیتولی، س. پ، ل١٤. ستارە عارف، ئەنفال تاوانێکی دژ بە مرۆڤایەتی، چ١، چاپخانەی پیرەمێرد، ل١٦.

نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە لەناو بازنەیەکی بۆشدا، چ٢، ناوەندی راگەیاندن و چاپەمەنی خاك، سلێمانی - ١٩٩٩، ل١٤٤. زەمان عەبدە، س. پ، ل٣٣، ل٥١.

میدڵ ئیست وۆچ، س. پ، ل١٥٣ _ ١٥٤. د. مایکل. جەی. کیلی، س. پ، ل٥٥. محمود محمد زاید، م. س، ص٤٥. سالار مەحمود، ئەنفال جینۆسایدی گەلی کورد، چ١، چاپخانەی کارۆ، کەرکوك _ ٢٠١٣، ل١٠. د. ئیدریس ئۆمەرگومبەتی،

ئەنفالی زێی بچوك، چ١، چاپخانەی كەمال، سلێمانی _ ٢٠١٢، ل٤٠. محەمەد ئەمین رەشید، قۆناغی سێی ئەنفال، چ١، چاپخانەی كارۆ، كەركوك _ ٢٠١٣، ل١١. كازم ئەحمەد سەدرەدین (كازم جەباری)، لە پەراوێزی ئەنفالی سێدا گوندی كوڵەبان بە نموونە، سلێمانی _ ٢٠١٩، ل٢٤.

ئەبوبەكر محمد حاجی (مەلا شاخی)، س. پ، ل١٥. عومەر محەمەد، س. پ، ل٢٥.

میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل١٥٣ _ ١٥٤.

هـ . س، ل١٥٣ _ ١٥٤. د. مایكل. جەی. كیلی، س. پ، ل٥٥. د. محمود محمد زاید، م. س، ص٤٥. سالار مەحمود، س. پ، ل١٠. ئیدریس ئۆمەرگومبەتی، س. پ، ل٤٠. محەمەد ئەمین رەشید، س. پ، ل١١. كازم ئەحمەد سەدرەدین (كازم جەباری)، س. پ، ل٢٤.

نوسراوی خولاوی وەزارەتی بەرگریی بەشی یاسایی بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ژمارە: (ق٢/ ٢٣٦/ ٦٣٠٠)، رێكەوت: (٢٣/ شوبات/ ١٩٨٨). وەرگیراوە لە (میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل١٥٤).

گوندەكانی دۆڵی جافایەتیی بەهۆی هەبوونی بارەگاكانی (ی. ن. ك) تیایاندا، هەمیشە پشكی شێریان بەركەوتووە لە تۆپباران و پەلاماردان. تەنانەت زۆر پێش لە دەرچوونی بڕیار لەسەر دەستپێكردنی كردەوەكانی ئەنفال، بۆنموونە بڕوانە (من مديرية امن حلبجة الى كافة المعاونيات, العدد: (٥٢٢٩), التأريخ: (١/ ٩/ ١٩٨٧). كە تیایدا ئاماژەكراوە بۆ تۆپبارانكردنی گوندەكانی (چوخ باخ و یاخسەمەڕ)ی دۆڵی جافایەتیی.

نوسراوی فەرماندەیی مەكتەبی باكوور، بۆ (فەرماندەیی فەیلەقی یەك، فەرماندەیی فەیلەقی دوو، فەرماندەیی فەیلەقی پێنج)، بابەت: مامەڵەكردن لەگەڵ ئەو گوندانەی لەبەر هۆكاری ئەمنیی قەدەغەكراون، ژمارە: (س ف ٤٠٠٨)، رێكەوت: (٢٠/ حوزەیران/ ١٩٨٨). وەرگیراوە لە (میدڵ ئیست ووچ، س. پ، ل١٣٦ _ ١٣٧).

رۆژنامەی هاوكاری, ژمارە (٩٦٠), (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨)، ل٦.

رۆژنامەی هاوكاری, ژمارە (٩٦٠), (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨)، ل٧.

برقية من ضابط شعبة المفارز الخاصة الى مدير امن السليمانية, موضوع: المطالعة, رقم: (٠٠٤٩١٦), التأريخ (٢٦/ ٣/ ١٩٨٨).

سوڵتان هاشم بە فەرماندەی كردەی ئەنفالی یەك دیاریكراوە، ئەویش بە حوكمی ئەوەی كە ناوبراو شارەزاییەكی باشی لە جوگرافیای ناوچەكە هەبووە و، ئەوكاتەی پلەی مولازمی هەبووە لە كوردستان خزمەتی سەربازیی خۆی بەجێهێناوە. (رێبوار ئیبراهیم سلێمان, پرۆسەی ئەنفال و كیمیابارانی دۆڵی جافایەتی, چ١, لەبڵاوكراوەكانی كۆمەڵەی روناكبیریی كەركوك, كەركوك - ٢٠١٣, ل٧٠).

ئەویش بەحوكمی ئەوەی كردەكە لە كاتژمێر یەكی پاش نیوەڕۆ رۆژی (١٩)ی ئازاری ساڵی ١٩٨٨ز بەكۆتا هاتووە. رۆژنامە رۆژنامەكانی عێراق بەرەبەیانی ئەو رۆژە چاپ و بڵاوكرابوونەوە، بۆیە بڵاوكردنەوەی هەواڵەكە كەوتۆتە رۆژی پاشتر واتا (٢٠)ی ئازار. ئەگینا لە هۆكارەكانی تری راگەیاندنی عێراقیی وەكو رادیۆ و تەلەفیزۆنەكاندا، هەر ئەو رۆژە هەواڵەكە بەگوێی خەڵكیدا دراوە و بەیاننامەكان خوێندراونەتەوە.

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

رۆژنامەی هاوكاری لەساڵی ١٩٨٨ز هەفتانە دوو ژمارەی لێ دەرچووە، رۆژانی (دووشەممەو پێنجشەممە).

جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە: (٩٥٩)، دووشەممە (٢١/ ٣/ ١٩٨٨).

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی کە بە (فەوجە سوکەڵەکان _ افواج الخفيفة یان بە فەوجی جاشەکان) ناسراو بوون و سەر بە (بەرگری نیشتمانی یەك) بوون بریتی بوون لە فەوجەکانی (٤، ٢١، ٢٢، ٢٦، ٣٥، ٤٦، ٦١، ٦٢، ٦٤، ٦٦ ... تاد). بڕوانە (عومەر محەمەد، س. پ، ل٢٩ _ ٣١).

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

برقية من ضابط شعبة المفارز الخاصة الى مدير امن السليمانية, موضوع: المطالعة, رقم: (٠٠٤٩١٦), التأريخ (٢٦/ ٣/ ١٩٨٨).

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

جريدة الجمهورية, عدد (٦٨٣٢), ألاربعاء (١/ حزيران/ ١٩٨٨).

جريدة الجمهورية, عدد (٦٨٥٧), ألاحد (٢٦/ حزيران/ ١٩٨٨).

جريدة الجمهورية, عدد (٦٨٧٥), ألخميس (١٤/ تموز/ ١٩٨٨).

ئاوارە حسین, جینۆسایدی کورد لە ڕوانگەی یاسای تاوانکاری نێودەوڵەتییەوە, چ١, چاپخانەی حەمدی, سلێمانی - ٢٠١٧, ل١٦٨.

جريدة الثورة, عدد (٦٥٠٨), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨). جريدة الجمهورية, عدد (٦٧٦١), ألاحد (٢٠/ اذار/ ١٩٨٨).

/https://fb.watch/bwh٨٨QKmm٦

ڕۆژنامەی هاوکاری, ژمارە (٩٦٠), (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨).

ئەم فەوجانە کە دەوترێت بەشێوەیەکی لاوەکیی بەشداریی کردەکەیان کردووە، لەمیانەی چاوپێکەوتنی ڕۆژنامەکان لەگەڵیان، ڕاوێژکاری فەوجەکان خۆیان ئاماژەیانکردووە بۆ بەشداریی فەوجەکانیان لە کردەکەدا. (ڕۆژنامەی هاوکاری, ژمارە (٩٦٠), (٢٤/ ئادار/ ١٩٨٨).

فەوجەکانی بەرگریی نیشتمانیی (جاشی خەفیفە)، بریتیبوون لە کۆمەڵێك تیپی چەکداری نارێکخراو لە رووی سەربازییەوە، کە بە جلوبەرگی کوردییەوە دەوامیاندەکرد و لەلایەن کەسێکەوە فەرماندەییدەکرانکە موستەشاری پێدەوترا، بەزۆری لەسەر بنەمای بنەماڵەو هۆز دروستدەکران، لە ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی رابردوودا بڕیار لەسەر دروستکردنیان دراوە، بەتایبەت بۆ لەخۆگرتنی ئەو کوردانەی لە ریزەکانی سوپای عێراقیی لە بەرەکانی جەنگی عێراق _ ئێران هەڵدەهاتن. لە ساڵی ١٩٨٧زو دوای بڕیاری پەلاماردانی گوندە کوردییەکان ژمارەی ئەم فەوجانە زۆر رووی لە زیادبوون کردووە، هەم لە رووی ژمارەی فەوجەکان و هەم لەرووی ژمارەی ئەندامانی هەر یەك لەو فەوجانەوە، هەتا ئاستی ئەوەی ژمارەی ئەندامانی هەندێك لەو فەوجانە گەیشتووەتە نزیکەی (٥٠٠٠) چەکدار. بڕوانە (عومەر محەمەد، س. پ، ل٣٢).

برقية من ضابط شعبة المفارز الخاصة الى مدير امن السليمانية, موضوع: المطالعة, رقم: (٠٠٤٨٨٢), التأريخ (٦/ ٣/ ١٩٨٨). عومەر محەمەد، س. پ، ل٢٩ _ ٣١.

التغطية الإخبارية ل(المرحلة الأولى من الأنفال) في الصحف والمجلات والوثائق الرسمية للحكومة العراقية:

كانت المرحلة الأولى من عملية الأنفال من أخطر مراحل عمليات الأنفال التي شنها الحكومة العراقية ضد الكورد في كردستان العراق تحديدا في منطقة السليمانية)منطقة سركلو وبركلو وزيوي و ووادي جافايه تي)، والتي عملت عليها الحكومة العراقية بعشرة اشهر تقريبا قبل موعد بدء عمليات الانفال, بالتحديد بعد أسبوعين من تعيين صدام حسين ابن عمه علي حسن المجيد رئيسا لمكتب شؤون الشمال بمجلس قيادة الثورة. نجاح وانتصار قوات المسلحة العراقية في ساحة العمليات المرحلة الأولى من الأنفال حفز الحكومة العراقية على استمرار ودوامة هجماتها على الاكراد. وفي الوقت نفسه، تركت هزيمة الاكراد في عملية الأنفال الاولى تأثيرًا سلبيًا للغاية عليهم بشكل لم يتمكنوا من جمع أنفسهم وشملهم لفترة طويلة من الزمن.

كانت الخطوط الأمامية للمرحلة الأولى من عملية الأنفال الاولى بنسبة للحكومة العراقية لاتقل أهميتها عن باقي خطوط المواجهة ضد الحكومة وقوات المسلحة الإيرانية. وخير شاهد على ذلك، كانت التغطية الإخبارية المكثفة للصحف والجرائد الرسمية للحكومة العراقية لاخبار ومستجدات الساحة الحربية لعملية الانفال الاولى شأنها شان باقى مناطق العمليات الحربية في ساحات المختلفة من الحرب العراقية – الايرانية. وعلى هذا الأساس وتبعا لاهتمام الوسائل الاعلام العراقية, خصص هذا البحث للحديث حول (التغطية الإخبارية لعملية الأنفال (المرحلة الأولى من الأنفال) في الصحف والمجلات والوثائق الرسمية للحكومة العراقية).

هذا البحث يتكون من محورين رئيسيين وخاتمة, يتطرق المحور الاول الى تقييم عام للمرحلة الأولى من الأنفال. ويتركز المحور الثاني على)اسباب وعوامل وسير العمليات وردود الافعال الجانب العراقي في عملية الانفال الاول وانعكاساتها في الوسائل الاعلام العراقية).

The Process of (First Stage of Anfal) in formal newspapers, and magazines and publishes by the Iraqi government.:

The First Stage of Anfal was one of the most dangerous of the other stages of Kurdish Anfal, which the Iraqi government a long time had worked on it before starting the complete procedure. Succeeded in the first stage of Anfal. motivated the Iraqi government to perform the rest of the procedure soon. At the same time, the Anfal procedure left an extremely negative impact on the Kurds that they were not able to collect themselves for a long time.

The front line of the first stage of the Anfal war was as important as the other front line of the war against Iran and it was the headlines of Iraq's formal publishes, too. So, the headlines became a witness to his brutal crime against the Kurdish people.

The research includes two sections and a conclusion. The first section is a general evaluation the first stage of Anfal inthe valley of Jafyati (Anfal of Dolly Jafayati). The second section deals with the causes and factors of first stage of Anfal and the Iraqi reactions to their success.